

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Један пропали приједлог

— Др. Миленко Веснић —

Августа 1898 држан је у Хагу први међународни конгрес за Дипломатску Историју. На њему је (у трећој општој сједници) потписати поднио образложен приједлог, да се установи једна свјетска књижница у којој ће се скупљати искључиво новине и часописи и записници представничких тијела с обичним додацима. Разумије се, да би уз то дошле и извјесне енциклопедијске збирке. Поред сврхе којој би ова установа имала да служи према приједлогу, она би могла да послужи још и као стожер за оснивање једне свјетске школе за новинаре, а за тим би се око ње могла поступно груписати још и разна корисна друштва.

Ма да је приједлог имао одличних присталица, он је овом приликом одбијен (с два гласа), и ако би јамачно био примљен, да конгрес није био већ на крају својих радова, заморен читањима и претресањима по одсјецима.

Љубазно позват од вриједног уредништва *Zore* да овој принесем своју лепту, ја јој за сад, у оскудици времена за какав бољи и пригоднији рад, шилем ову своју пропалу мисао, онакву, како је изнијета у *Annales Internationales d' Histoire* (Congrès de la Haye св. I. стр. LXXXIV — LXXXVIII). Шат буде занимала колико толико њене читаоце.

Госпође и Господо,

У наше дане Дипломатску Историју ствара један нови чинилац, који ни наши преци ни наши претходници у раду нијесу познавали, јер он у њихово вријеме није ни из далека играо ону значајну улогу, коју игра данас. Ја ово мислим на јавно миљење, и на његов најовлашћенији орган, на штампу.

Да ли је потребно да скрећем Вашу просвијећену пажњу на велики значај ове „седме велесиле у Европи“,

и да се задржавам на утицају, који она врши на ток и најњежнијих и најскривенијих корака и преговора? Је ли нарочито потребно, да се истиче и доказује њена надмоћ над једним другим органом јавнога мнијења, над Народним Представништвом и јавним зборовима у опште, и то не само из тога разлога што у самој Европи имамо земаља у којима представничког система и нема, већ и због тога, што је штампа много слободнија у својим кретањима, пошто није везана да се обзире на много што шта, о чему народна представништва, као службени органи једног народа, па и сами јавни зборови, морају водити рачун? Треба ли к свему томе додати, да ова надмоћ штампе над народним представништвима долази и отуда, што су ови пошљедњи по своје личној саставу привремене и прелазне природе докле прва лебди и ради без престанка, мотрећи на сваки и најмањи покрет у тако сложенем и заплетеном развоју дипломатских послова, како би сваку њихову фазу забиљежила и претресла. Је ли потребно да се Ваша пажња скрене такође и на тај факат, да се народна представништва готово у свима земљама баве једино и искључиво важним и замашним питањима, докле штампа биљежи и пропраћа и догађаје који привидно изгледају незнатни, а који повлаче за собом врло често знатне пошљедице?

Учинимо још један корак на путу овога поређивања. Народна Представништво представља једино и искључиво јавно мнијење једне земље, па ни то не чини увијек у потпуности; то исто чини и штампа па можда, и готово несумњиво, и боље, — она међу тим има за се још ту превагу, што прибиљежава разна мишљења и то не само једне већ свих земаља заинтересованих у да-

томе питању, па чак и мишљење земаља које у њему и нијесу интересоване, и чији суд је тим од већега и претежнијега значаја. У једном или у другом облику она нам изражава скривине и прерушене тежње разних влада с обзиром на какав уговор који је на путу да се закључи, на какав посао који има да се уреди и сврши, на какву размирицу која треба да се расправи. Она у исто вријеме прибиљежава и мишљења, која за се немају потребну снагу да би и стварно могла продријети. А што је још важније, она нам даје, као у каквом психичком кинематографу, разне ступњеве у таласању приликом сређивања каквог питања, износећи пред нас многобројне струје које се међусобно боре и укрштају, па онда баца на кантар и свој тег, који није увијек баш најлакши.

Из свих ових разлога штампа је од великога значаја за историчара, нарочито за онога који проучава Дипломатску Историју, у којој, као што вели један од њених најбољих данашњих представника и вођа, Госп. *Copel* у својима *Nouveaux essais d'histoire et de critique*: „ваља текст задахнути животом, пронаћи и распознати људе у њему, васпоставити њихов карактер и оживјети ток њихових мисли.“

Ви ћете ми можда приговорити, да ћемо до овог резултата моћи исто тако успјешно доћи и на основу упуштава и извјештаја, а уз то и на основу записака (мемоара) дотичних јавних радника. Али су све ове исправе из разних узрока непотпуне, а често и непоуздане. У свима њима људи су мање или више уздржљиви, што је може бити и потребно за дати тренутак, али што историчара у будућности може довести у заблуду. Штампа је међутим по самој својој природи, и с тим што је израз

борбе и трвења између држава и народа, у велико разријешена од ових професионалних обзира. И поред закулисних сплетака, које често изобличава ма у какву се тајанственост завијале, она ипак представља истините тежње и мисли свих струја и праваца у савременом друштву: преко ње често велики државници огледају тако рећи земљиште, прије него што се одлуче на овај или онај корак; кроз њу се исто тако дају велики ударци, намијењени да изненаде противника, па по некад и цио свијет; њоме се обавјештава, али се њоме исто тако обмањује и заварава јавно мнијење. С тога је, по моме мишљењу, немогуће проучавати с гледишта историскога, нарочито с гледишта Дипломатске Историје, ма и једно од питања из друге половине нашега стољећа, а да се не потражи помоћи и обавјештења на овом великом и неисцрпном извору. С тога је за мене потпуно необјашњиво, како је могло бити да јој се до данас не посвети у овом погледу више пажње. Крајње је међутим вријеме да се то учини данас.

У Европи има јавних књижица које имају велику и богату збирку дневних листова и часописа, па ипак је и по њима број њихов ограничен; по најчешће наћи ћете ту листове једне земље, па и њих не баш у потпуности. То међутим није довољно за сврхе Дипломатске Историје. Међународна питања занимају све земље, или бар њихов велики, ако не увијек највећи број. Свако иоле важније питање претреса се и расправља на све четири стране свијета, и с разних гледишта: економског, друштвеног, политичког, вјерског, народног, војничког итд. У више махова једна струја је однијела побједу, а улога штампе није у тој борби била пошљедња. Ту улогу ваља познати. Историчару треба дати могућности

да допуни проучавање правих дипломатских исправа као и главних политичких радника из датога времена познавањем слободног суда гласила јавнога мнијења. Зар је мало случајева било, у којима је штампа својим утицајем задржала или осујетила извијесне политичке тежње?

Хоћете ли, Господо, да имате тачну и вјерну историју ма кога међународног уговора из најближе прошлости? Ви до ње не можете доћи, ако не будете добро уочили улогу, коју је у њој играла штампа, бар она која је у њему била највећма заинтересована и најбоље обавијештена. То вам је велико одбојно огледало које из самога живота прима своју свјетлост и које ову враћа преиначену. Оно треба да буде стављено у службу Историје, а нарочито и безусловно њиме треба да се служи и користи Дипломатска Историја, ако се хоће и жели, да она успјешно одговори своме задатку.

С тога је мени част предложити овоме одабраном збору ову одлуку с молбом да је усвоји:

„Међународни Конгрес за Дипломатску Историју,

„Увиђајући огромни значај штампе у савременом животу народа и држава;

„Увиђајући у исто вријеме велике тешкоће за проучавање разних питања и разних тренутака јавнога живота с историскога гледишта, а без овога неопходно потребног помагача; изражава жељу:

1, да његов Управни Одбор узме на се дужност, те да ово важно питање озбиљније проучи;

2, да предузме пошребне кораке код влада, како би се дошло до стварања једне свјетске јавне књижице, намијењене искључиво прибирању (бар најважнијих) дневних и повремених листова и записника народних представништва с њиховим додацима;

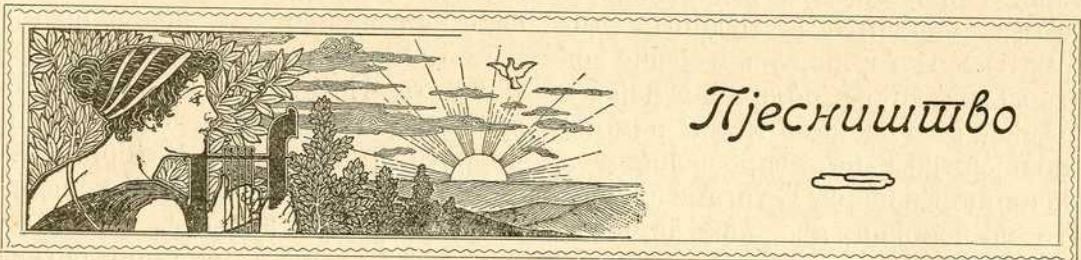
З, да буде добар извјештавати о својим закључцима и корацима чланова конгреса, ако не прије, а оно на идућем састанку.

Ја сам слободан надати се, Господо, да овај и овакав приједлог не би можда био нигдје већма на свом мјесту као што је баш на првом међународном конгресу за Дипломатску Историју, у постојбини Хуга Гроција и Бинкерсхека, у којој је онако силно дјеловао Пјер Бејл, на домаку града у коме је духовна колијевка славном нацрту Опата Де Сен-Пјера, а под окриљем једне краљице, која представља зору среће и благостања племенитог народа, који је увијек био

суревњив на своје слободе, нарочито на слободу штампе, коју уз то није никад — колико је бар мени познато — злоупотребио.

Неки моји пријатељи и другови с хашког конгреса хтјели су покренути на ново ову мисао прошлог љета у Паризу. Али су, као што су ми писали, одустали од тога из пажње према положају, у коме сам се ја налазио. Међутим о њој се почело писати и с ове и с оне стране Атлантског Океана, те ће у будућности можда бити боље среће.

Биоград.

Пјесништво

ИЗ ПОСМРЧАДИ

— Авде Хасанбегова Карабеговића —

* * *

Ја искапих и ту чашу,
— С Богом, моје среће дани! —
Дошао је црни вјесник
Своју жртву да сахрани.

Дошао је дан спокојства,
И вјечити часак мира,

Дошао је Анђ'о смрти
Крвне сузе да утира...

С Богом и ви, моји мили,
Што вас људи мени скрише,
Имали сте једног брата,
Ал' ни њега нема више!

ПЛАЧИ, МОЈА ДУШО, ПЛАЧИ!

Узеше ти људи и мир и спокојство
Над тобом је удес ув'јек био јачи;
Узеше ти људи све што узет' могу —
Плачи, моја душо, плачи!

Ах, па кроз све дане несрећног живота
Црне бриге твоје и немир те глаци,

У сузама и сад утјешења наћи, —
Плачи, моја душо, плачи!

Покрадоше људи твоје снове златне,
Бестидна створења! Роб си била свачи!
И крв ти просуше. Тек осташе сузе, —
Плачи, моја душо, плачи!

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

СРЦЕ МОЈЕ, ШТА МИ РАДИШ САД?

Лишће пада са увели' грана,
 Душу моју тежак стиск'о јад,
 Надо моја, вјеро закопана,
 Срце моје, шта ми радиш сад?

Вјетар хуји са далеких страна,
 Тужна јесен однесе му над,
 Зоро моја, срећо неснивана,
 Срце моје, шта ми радиш сад?

Срце дрхће а леди се душа,
 Мени више неће процваст' цвјеће:
 Лист са горе отрже се млад

И зацвили. Да л' га ко год слуша?
 Слуша ли му ко год пјесму среће:
 Душо моја, шта ми радиш сад?

Модрич.

Из „Оливера“^{*)}

ТРЕЋА СЦЕНА ДРУГОГ ЧИНА

Предзорје на Видовдан. Румена светлост продрла
 у харемске одаје. Суморан Бајазит окре-
 нут је Истоку, крај њега Оливера.

Бајазит

Грахорка Зора, гле, румени лик
 стидљивом Дану спушта на груди,
 а за њим сунце, као златан штит,
 заштитило им топли загрљај
 од црног мрака што једак посрну.
 О благо теби, Данче сјајани,
 невеста твоја грахорка Зорица
 не љуби тебе љубећ' другог ког.

Оливера

Зорица љуби цео овај свет,
 а преко света Данак сјајани.
 Да је Зорици Данак само драг,
 љубила би га у својој ложници,
 а свет им не би видо загрљај,
 нит би се земља са цвећем мирисним,
 с травицом меком и шумом зеленом
 на њином топлим пољубу грејала.

Бајазит

Онда је Данак бедни надничар.
 Од јутра раног до мрака мрклог
 посрћућ' носи на плећи светило,
 облаци мрачни газе му грбину,

а лице пале муње ватрене, —
 за тешки напор јадна надница.

Оливера

Па ипак Дан — тај бедни надничар
 весела лика милује невесту.
 Како је младо то момче вечито,
 стара се земља охладила већ,
 а он са сунцем подиграва још;
 љубав му не да остарети, знај,
 свакога јутра грахорка Зорица
 пољупцем брише са лица му прах,
 крилима злобно што стресе Време на њ.
 Па опет Данак није себе знао,
 што Зора љуби преко њега свет,
 већ свету носи њен милосни дар,
 да њим разгони испред себе мрак.

Бајазит

Ал' ако Зора — та нева стидљива
 не воли Данак него само свет,
 а Дан сјајани, то момче невино
 лукаве ћуди не види јој смер,
 већ за ружичних уста пољубац
 широког неба гази дуги пут
 носећ на плећи бремене сјајано.
 Ако је тако? Оливера, чуј,
 Данак је бедни, јадни несрећник;
 а ја га жалим. Реко бих му сад,
 какав му судба доделила дар.

Оливера

Ал' Данак зна, да Зора румена
 ко сестра мила воли овај свет,
 па брат му онда још милији њен.

*) Ова драма, из које нам је г. писац уступио
 овај фрагмент, примљена је прије извијесног вре-
 мена за репертоар Краљ. Срп. Нар. Позоришта.

Да ли би срца имао бели Дан
забранит' Зори да брата милује;
да ли би душе имао бели Дан
гледат' јој брата у смртним мукама
како га злобно дави црни мрак.
О веруј, веруј, Бајазите мој,
издахнула би Зора часа тог,
спалила би јој љубав врелу крв,
а крв би мозак, мозак душу сву. (*Засузи*).

Бајазит

Из црног ока што кану сузица?
Не бој се душо милостив је Дан,
па ће још више волет' невесту.
Утари сузу твој те моли Дан,
утари сузу, Зорице моја ти,
руменија, топлија још од ње;
Данак је твој, истина, мало црн,
ал' срце му је много чедније,
милостивије но Дану беломе.
И ја са тобом волим брата твог,
а ти са братом волиш мене, је л'?

Оливера

У тој љубави онда не знам тек
милији ко је братац или ти?
Без једног од вас срце би препукло.
Гле како Зора руком ружичном
беломе Дану маше: „Срећан пут!“,
па стидно скупља скуте танане,
на Запад хита у своју ложницу,
да стере Дану меку постељу.
А Данак кад јој сунце донесе,
причаће јој шта виде на земљи.
Да ли ће видет овај бели Дан
у црној тузи мој мили завичај;
да ли ће слушат' покајни парастос,
несрећан народ што својим борцима
за покој душе држи побожан.

Бајазит

А какво име носи овај Дан?

Оливера

Јутрос му Зора тепа Видов дан.

Бајазит

Како те мрзим Видовданче сад,
јер ти два оца виде мртва нам.

Оливера

Крај твога оца победа клицаше,
а крај Лазара слобода плакаше.

Бајазит

Крива је судба што тако досуди,
ал' страшна беше за цара обадва,
за мене веруј још страшнија, знај.
Не збори више о црном Дану том,
два царска гроба нек мирно векују.

Оливера

У једном гробу кад падне црни мрак,
посечен цар, тај свети мученик
ноктима гребе земљу над собом,
па кроз ноћ јури кб вечни прогнаник,
гласом рапавим тражећ' своју кћер.
И јутрос бедник пре ране Зорице
уморан паде пред моју постељу.

Бајазит

А шта ти рече? Да л' нас прокле он?

Оливера

На коленим' је, грлећи ми стас,
молио мене, да тебе преклињем,
да му олакшаш црну земљицу.

Бајазит

Олакшаћу му, одмах, часа тог.

Оливера

Небеској души прохтело се сад,
да тело чува задужбина му
Раваница од бела мрамора,
а црква да му поје над гробом,
слободан народ да целива крст
свог мртвог кнеза, свеца мученог.
Мртвацу жељу не крати последњу,
вечну и црну откуј тамницу
да му се смири душа паћена.

Бајазит

Отковаћу му црну тамницу
и вечног сужња пустит из гроба,
па нек борави тело вечни сан,
где му и душа над народом бди.
Косовском робљу на црној тамници
гвоздена врата отворићу сам,
па нека иду слободни, весели,
кб сјајна пратња кнезу, оцу твојом.
Оливера! — О моја Зорице,
зар и твој Дан, и твој црни Дан
не воли с тобом и оца и брата твог?

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Оливера

Бајазите, Бајазите мој,
 како си сада велики, милостив,
 кђ бог и ђин, и мио и свет.
 Мржња се смрачи, утрну последњи плам,
 а љубав расте кђ зраци сунчани
 који за тренут сав загрле свет.
 Бајазите, Бајазите мој,
 више си мој но што си божији,
 са смрћу би се за тебе борила,
 а љубав смрт би победила, знај.
 (Прилази с Бајазитом икони)
 О богородице, мајко божија,
 сићи са златне свете иконе,
 да нас кђ мајка благословиш сад.

Београд.

Д. Ј. Шмитцријевић.

Чича-Јордан

Једна слика

— Стеван Сремац —

НАСТАВАК

Кад се већ више на улици нису
 могла видети ни деца, ни сламни
 шешир госп. Милисава, ни фес
 Пурка, општинског пандура, — из-
 вуче се полако и плашљиво из колибе
 Гиле М. Јовановић, кривац и јунак
 овога дана и запита чича Јордана:

— Одоше ли, море, чича-Јордане?

— Ајд, фаћај пут и ти, сви одоше!

— Молим те, чича-Јордане, имаш
 ли мало игле и конца, да се покр-
 пим, моли га Гиле разгледајући своје
 панталоне које су имале неколико
 отвора на оним странама на којима
 је Гиле седео и клечао у школи и
 код куће.

— Немам, дете. Имам чувалдос, ама
 то је големо за чиновничко дете;
 сас чувалдос се поњаве и черге крпе,
 — немам!

— Познаће ме да сам био, па ћу
 опет ја моје да добијем!

— Немам, дете, а да имам, дао би
 ти, што да ти не дам! Немаш кога
 свога, па иди тамо!

— А знам, знам, чичо! Оћу да
 идем код тетке; она ће да ме искрпи
 до вечерас, а казаћу да су ме пси
 поцепали, па ће она и да посведочи
 да сам све код ње био.

— Како те Бог учи, дете, ради
 тако! вели му чича Јордан.

— Е, фала ти, чича-Јордане, вели
 Гиле и полази.

— Богу фала, дете! Него, чек, чек!
 зауставља га и даје Гилу јабука да
 не иде празних руку из посете. Ево
 ти, дете, да понесеш дома; рекни си
 татку, ако те запита, откуда ти ја-
 буке, рекни си: то чуваше чича-Јор-
 дан за своју душу, ама кад ме окле-
 веташе другари, а њему би нешто
 жал за мене, па ми даде... Ако не
 верујеш, рекни, татко, а ти иди па
 питај чича-Јордана! То су сенабије
 јабуке. Немој да их поручаш.

— Нећу, чича-Јордане. Оћу да их
 чувам за спомен.

— Е, е, тако, тако! Да их чуваш.
 А знаш ли дете, како може дуго да
 се одрже, па како да су саг окинуте
 с грану. Ја да ти кажем. Залепи им
 петелку сас восак, па ће ти бидну
 у петров пос како да си ги тај дан
 узабрао. Блага, па мирише како мај-
 кина душа! А кад ти дође мерак и
 ћеф да ги једеш, а ти си узни нож,
 па ољушти кору, оће да бидне мање
 ама послаће. Запамти: „Јабуку љу-
 шти да је сто пара једна ока, а
 крушку нељушти да је сто ока за
 једну пару!“ А саг ајд' са здравље!
 ... Па немој више да се качиш на
 туђе воћке, да грабиш туђ мал и
 муку — грехота је, душу си губиш,
 оца резилиш, а чича-Јордану век
 једеш — за ништо. Е, ај' са здравје!

— Нећу, чича-Јордане. Фала ти
 за јабуке и за све, к'о оцу. Нећу
 никад више! вели Гиле и излази као
 поштен човек и ако је ушао као не-
 ваљали деран. С њим се чудо десило,
 чудо равно само оном, кад неко

прође кроз искусне педагошке руке и мере. — Никад нећу! обећаваше Гиле. Али Гиле није ипак у свему одржао реч — бар што се тиче јабука. Јабукe је све појео до теткине куће, и појео и није их ољуштио; а што се тиче оног првог обећања, реч је одржао, није више крао у чича-Јордановој башти.

*

— Несретна деца, отпоче чича-Јордан свој монолог кад остаде сам. Лопови ниједни! Век ми изедоше!... Грехота, бре, брате! Ех, што си ја зборим! Деца су, деца, за тај грех не иска од њих Господ ни пол дан да посте; у рабош не реже, душу им не тражи!... Ама, теке, срамота; занатлијска, трговачка и чиновничка деца — па да краду! Резилак! Ех, какав резилак! Деца, су, деца, бре, брате!... Господ зар тако наредије у своју мудрос': да за чворци и за деца — резилак и срам и греј нема! — Што раде деца — што си виде од татка! Ете, тој си је ред у овај свет! А Гилов татко, зар беше побољи од Гила!? — Ба — беше исти овај Гиле! А што муку имашем сас њег' кад беше у Гилове године, — леле, мајко! Па дође време, постаде човек господин, казначеј, море, стаде, да броји толке паре државске! Саг не краде воће!

Тако је чича-Јордан извињавао увек дечурлију која му је и после тога досађивала и крала га, а он је вијао оном ужасном и дугом мотком или каквом још дужом, и претио, страшно претио, да ће их на мртво име испребијати. Претио само, али никад ни једно дете није ударио. Тако су они све смелији и несташнији бивали.

Те зиме која настаде после ове јесени, чича-Јордан се решио да се остави пударлука и да потражи хлеба и зараде на другој страни. Али кад

настаде пролеће, њега занесе дах пролетњи и бехар и он опет поче баштованџилук и погоди се за пудара на другом крају вароши, надајући се, да ће те године бити мирнији, јер је мислио, да је подвалио дечурлији и да се сакрио од њих, па да га неће моћи наћи.

Али деца к'о деца, — прокљуваше и пронађоше га и ту. Каква радост настаде међу дечурлијом, кад им дође та радосна вест, да је жив њихов стари познаник чича-Јордан, и кад дознаше где и које баште он чува! Од тога дана друге су баште мирније биле, а чича-Јорданове врло често и врло добро похађане, јер где је чича-Јордан био, тамо су се и деца пресељавала за целу летњу и јесењу сезону.

Чим их првога дана виде, а њему се смрче. Одмах се зарече, да ће кол'ко сутра тражити да га исплате, па да „фаћа бели свет“ како се сам често изражавао. Али није одмах учинио тако. Рек'о па порекао а, вала, није му то ни први а не би ни последњи пут било. И по томе би он ипак остао и свађао се и погађао с дечурлијом на дрвећу, пуштао их кућама, саветовао их и извињавао их пред родитељима, да се ускоро није десио један догађај, због којег се и многотрпељивом чича-Јордану учинило да је већ и сувише.

*

Једнога дана осетио се чича-Јордан нешто нелагодан, болестан, па лежао у башти под трешњом која је већ обрања била. Било то у половини јуна, таман стигле вишње. Спала га ватруштина, онемогао па му се не устаје, него диже главу и погледа више себе унаоколо, неће л' опазити где свога Дила унуче своје, од свога сина Дојчина, које доведе ту скоро у Србију из Турске, „да не

служи погану пшешку веру!“ како се изражавао чича-Јордан. ■ ■ ■

— Диле, море, о Диле! викну чича-Јордан.

Пођута мало, и очекне не ће ли се ко одазвати, али се нико не одазва. Тад се чича-Јордан подиже мало боље и погледа боље око себе доле, али не виде никог и ако чу звиждукање; подиже очи горе, окле му се учини да чује шушањ и звиждукање и опази дете на дрвету.

— Диле, бре, чапкуне бре, а што се не озиваш кад те ђкам!?

Опет никаква одговора ниоткуд, ни са земље ни из облака.

— Диле, ћопеку ниједан, што ми једеш век, мајка те се зажелела; што не слазиш кад те видим кој си!?!... Ела, поскокни там' до кладенац, те ми донеси воде, иска ми болна душа, ете, малко водице!

Опет и једнако тишина, Диле и не одговара а још мање да се слази с дрвета.

— Ела, ела, дете, послушај деду! Донеси водице, ођу да је пијем како ађијазму, свету водицу! А после може да се пã качиш на дрво па да зобљеш вишње! Де, дете!

Почека још мало чича-Јордан а после погледа опет горе на оно дрво. Погледа боље и учини му се да на сваком дрвету има по један Диле. Поплаши се чича-Јордан кад то примети. Учини му се сумњиво, заврти главом, па рече за себе:

— Господе Боже, много сам зар болан! Што ми, гле, у мој болес' казују очи! На свако дрво се окачија по један Диле, како шебеци по шуму, а ја си сал једно унуче од покојнога ми Дојчина имам!... О, Господе, какав си је па саг овај мој болес'?! рече и прекрсти се... Чу ли, море, што ти зборим? Слезни доле, па ми водице донеси, Диле! О, Диле!

— Нисам ја Диле! чу се с једне вишње.

— Ми смо из друге куће! чу се и са осталих дрвета.

— А, Диле, нема га? пита болни чича-Јордан.

— Нема, нема, чича-Јордане, лези па спавај, вели један са вишње, кад дође, казаћемо му.

— Море, деца, жива ви мајка и татко ви жив, нек слезне један, да се осевапи, та да ми донесе малко водице макар на длан, колко за једног голуба! моли их чича-Јордан. Умре од жеђ и ватруштину!

— Море, чичо, сад ће и Диле да дође. Причекај мало, није ти за умирање!

— Хеееј! уздахну дубоко чича-Јордан па се обрну на другу страну и намакну гуњ па се покри!... „Стар курјак пшешка спрдњурија“, тој сам, ете, и ја саг стануја!... Деца, бре, да рекнете мојему Дилу кад се врене из чаршију, да ми донесе побрго водице... болан сам... па жеђ ме изгори!

— Оћемо, оћемо, а ти, чича, само уживај! одговори један мењајући грану и пењући се на једну пунију, где су и лепше вишње биле.

После неког времена ето и Дила. Деца га сретеше на путу башти, и рекоше му, душа ваља, поштено, да га је тражио чича-Јордан, и тако овај једва у неко доба би послужен.

Кад се напи воде уздахну чича-Јордан и зажали се озбиљно — можда први пут озбиљно — на своју злу судбину и тешку службу своју. Овај случај га је јако растужио и забринуо, и он се тврдо реши, да батали пударлук чим само прездрави.

Што се болан зарекао, то је здрав и учинио. Примио је зараду, баталио пударлук и баштованцилук, и прихватио се друге зараде.

— Море, неје тој за мен'; Бог ми зар не рече тој да будем! мотивише чича-Јордан овај свој корак. Овден треба човек катил, звер треба... А ја што да чиним? Деца су; деца греј немају. Да ги бијем, слаба су и жал ме; да ги кунем, деца греј немају!... Идем у ашчије и меанџије; тамо су берем људи, тамо ми је ласно; бија сам ашчија, па знам њи, а и они мен' знају. Ех, меанџилук — колај работа! Па ако ми учине зарар, људи су, ја ги кунем: „харам да ти је“, а Господ ме чује, и седи па си пи-сује у тевтер и реже њини грејови у рабош!

НАСТАВИЋЕ СЕ.

О Горском Вијенцу

— Лавле Поповић —

У каквој вези поједине појаве и епизоди Вијенца стоје са главним предметом његовим? Које су то појаве што не сликају истрагу потурица? На којим се местима Његош одвојио од предмета и дао слику из живота уместо слике из историје? Има ли таквих места уопште?

Пре свега, има појава које несумњиво сликају истрагу. Таква је, најпре, појава скупштине о госпођину дне (све почевши од првога кола до четвртога). Владика је, износи се ту као што сви знамо, сабрао Црногорце да већају о истрази. Црногорци се најпре окупљају и помало сами разговарају о истрази. После и владика изиђе између њих и прави разговор почиње. Ту они запитају владику што отеже устанак. Он се брани, казује своје бојазни, устеже се и даље (то је оно: „Слушај, Вуче и остала браћо“ итд.), али они, нестрпљиви и љути, нападну га жестоко за то („Што се мрчи када коват нећеш?“ итд.). После мале паузе, владика се приволи њиховој одлуци и каже им то отворено („Удри за крст, за образ јуначки“ итд.); они скоче

на ноге и дрекну из свег грла: „тако већ никако“, и договор у мало се не докона. Али владика има још једну скрупулу. Он би да покуша најпре мирним путем и зато предложи да позову поглавице турске на заједнички договор. Црногорци пристану, Турци долазе и договор почне. Али какав договор! Умало није до туче дошло, једва мудрији раздвоје убојице, и скупштина се, врло бурно, на томе и сврши. Таква је, даље (прелазимо преко читавог низа разних непотребних сцена), појава игумнова. Ту се радња наставља. Тамо је био договор црногорски, овде смо већ у очи акције. Игуман долази да храбри ратнике пред полазак њихов у бој; да поджеже њихов „свети огањ на олтару, на олтару цркве и поштења“, као што он каже. Значи да је бој решен, да су Црногорци спремни за рат и да је владика благословио ту одлуку њихову. Затим је таква појава у цркви. Главари се заклинају да ће сви слошке против потурица, да ни један неће изневерити, и онда оду у бој. После је таква појава она у којој је представљено бадње вече. Она, истина, нема шта да помиче истрагу унапред али представља једну слику из рата: док се на пољу бој бије, овде се на дому весело проводи бадње вече а само се владика издвојио, забринут и пун зебње. Тај контраст показан је у овој појави, и појава зато није индиферентна према главном предмету. Она тај предмет, истина, не представља непосредно, не слика један моменат праве акције, али улази ипак у артистичко сликање њено и писана је, сваки мора признати, само с обзиром на главни предмет. Даље у такве појаве долази и претпоследња појава: на Божић у јутру, после свршена боја. Најпре долази кратки разговор игумна и ђачета о боју, а одмах затим долазе сами гласници с бојна поља, Мартиновићи с друштвом, и јављају победу, и онда настаје весеље: коло поје и слави Мартиновиће, игуман чини парастос свима јунацима српским, (и то, овде, улази у весеље) итд. Најпосле, овде спада

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

и последња појава: на нову годину. Долази улак с Ријеке и јавља од стране сердара Јанка да су тамо сви Турци побигнени или утекли и да је и сам град Обод разорен. Затим се чита и писмо кнеза Николе у коме се јавља да је такав исти успех и у Црмници: и тамо Турци побигнени и тамо град њихов разорен.

Све ове појаве несумњиво сликају истрагу потурица, и њих и сам Г. Решетар признаје као такве. Код њих се на први поглед јасно види смисао, нити може бити каква неспоразума односно њихове везе са главним предметом.

Затим има других појава, које Г. Решетар сматра као одвојене од главног предмета и чија веза с предметом одиста није јасна на први поглед. То су (ми изостављамо епизоде) прва појава у којој је представљена скупштина у очи тројичина дне,¹ затим она кад долазе гласници везирови, она с Драшком после, она са сватовима и она друга с покајницама, и најпосле појава бабе. Али и те појаве имају везе с главним предметом и ми ћемо покушати да ту везу одмах и покажемо.

Учинимо то најпре за прву појаву. Веза ове појаве с главним предметом изгледа, до душе, већ на први поглед јасна и ми је не бисмо морали ни доказивати. Скупштина је сазвата да већа о истрази. Мићуновић изрично каже владици:

да ли ово светковање није
на кому си сабра Црногорце
да чистимо земљу од некрсти?

и тиме јасно означава циљ и улогу ове скупштине. Али та веза ипак, с једне стране, изгледа сумњива, и зато је морамо дискутовати. Скупштина ова, наиме, нема никаква резултата. На њој се не већа ништа. Сем ових цитираних речи Мићуновића, немате ни једне више која би се

¹ Г. Решетар, додуше, не убраја и ову појаву међу оне које сматра да се могу истргнути без штете по радњу спева, него само приговара неким деловима њеним. Ми, међутим, имамо замерке које се на њу у целини односе и зато и њу у ову групу убрајамо.

на истрагу односила. Владика сам шета пољем а главари хватају јаребице или броје колико пута чија пушка одјекне. Скупштина је доиста остала само „светковање“; договор завереника изметнуо се у једну обичну преславу сеоску. Појава ова, дакле, изгледа излишна. Није излишна међутим. Она је за то ту (бар тако можемо тумачити) да покаже важност кнезова, важност која одговара Његошевој концепцији догађаја. Према оном што смо раније рекли, владика није смео да загази у рат док се добро не осигура са стране братстава. Он се морао бојати (и он то и каже, видели смо) од братстава у којима има потурчењака, морао се бојати освете њихове и страховати да се после покоља потурчењака, баш због тих потурчењака, не заметне покољ и међу хришћанима. Он је морао зепсти да се онај свети бој који је он мислио започети у име вере, народа, државе, не изокрене у један племенски и братствени покољ, крвав, безуман, који ће сахранити Црну Гору. Њега је мучило то што главари траже истрагу по што по то, наивно, као јунаци жељни боја, не разбирајући хоће ли бој бити на добро или зло. Ако су они јунаци, није ни владика кукавица, и, ако је за тим стало, он ће одмах почети устанак. Али само да има ко да га увери да братства неће светити потурчењаке! Како би било да пита кога? Али кога ће? Мићуновића (ми ређамо само оне који говоре на овој скупштини, који дакле суделују у овој појави), Мрваљевића, Раслапчевића? Шта му ти хајдуци могу рећи? Њих владика, ако му затреба, може послати да нападну Турке негде на граници, али се не може од њих извештавати о стању у земљи. То су слободни хајдуци а не мирни домаћини, згодни за четовање али не за управљање. Њима није ни поверена управа ни једног дела земље: они нису ни сердари, ни војводе, ни кнезови. Тако, да узгред кажемо, владика не може питати ни оног Обрада који се и на тој скупштини однекуд нашао. Да пита сердаре и војводе: Јанка, Радоњу,

Вукоту, Драшка? То, опет, нису главари који се непосредно могу обавестити о стању у земљи, они управљају (ако т. ј. ова четворица уопште и управљају) већим административним јединицама него што су племена а тек они који племенима управљају (а то су кнезови), могу тачно и непосредно знати како стоје братства.¹ Тако у нас, тек кметови могу знати породице свога села, а не срески и окружни начелници. Кнезови су, дакле, старешине племена, они познају своје људе, они ће знати колико у сваком братству има потурчењака, колико их њихова братства воле, шта би братства радила да који од њих погине. Кнезове, дакле, треба владика да пита. Али јесте ли приметили да на овој скупштини нема кнезова? Јесте ли видели да од оних лица која говоре (а ми смо их сва изређали) ни један није кнез? И видите ли, према томе, да владика на овој скупштини нема кога питати и да још не може растерати своје бојазни? Видите ли, да ова скупштина доиста не може имати резултата и да је њена неактивност њеним саставом показана?² Да је наше објашњење згодно, види се и по појави која за овом иде, оној где је насликана скупштина о госпођину дне (на почетак њен мислим, пре доласка потурица). На тој скупштини има кнезова и зато је на њој нешто и свршено. На њој сви говоре о истрази, најпре сви главари а после и сам

¹ У раду Г. М. Драговића о Василију Петровићу, митрополиту црногорском (Црногорка, 1884, бр. 15. стр. 125) цитирано је једно писмо Василијево у којем стоји: „Главари од нахија у Црној Гори зову се војводе... Над племенима владају кнежеви.“ Шта су сердари били, не знам; ако су уопште управљали чиме, немогуће је да су мањим јединицама него кнезови. Што се, понаособ, сердара Јанка тиче, сетимо се да његово сердарство није потврђено наредном песмом.

² Рецимо чак да кнезова има, да су нема лица, па ипак, кад владика не разговара с њима, то је за наш случај готово као да их и нема. Ми ћемо, у објашњење овога, да допустимо чак и то да се владика није још сетио да их пита, или још не осећа праву потребу за то, још није извео на чисто своје идеје, још је само у емоцији и љутњи.

владика. На њој, и то треба приметити, прва реч коју владика каже, на кнезове је управљена; први и једини одговор који владика добија, од кнезова га добија; једину бојазан коју владика има, кнезови му је отклоне. Јер оно: Слушај Вуче, итд., и оно: Што се мрчи, итд., и оно најпосле: Удри за крст, итд., и уопште целу ту појаву треба овако схватити. Не говори владика зато да целом скупу каже своју бојазан, него да запита кнезове шта они мисле о последицама устанка; не одговара му на питање макар ко, него један кнез, и то кнез Раде, његов брат рођени, онај дакле који му сме рећи најслободније; и најпосле, не одлучује се владика после примедбе Вукотине, него после одговора Радова. Владика ту просто пита кнезове колико се има бојати од братстава у којима су помешани хришћани с потурчењацима; кнез Раде је тако сигуран у њихову свест и пристанак да му, врло опорно и скоро презриво, пребаци и како на то сме и помишљати; и владика, после тога, хоће устанак као и сви главари. Друга скупштина, дакле, објашњава прву, и наше тумачење је тиме добило једну потврду више. Ако нам ко ипак приговори да је наше тумачење натегнуто и да је Његош, ако је тако замишљао ове две скупштине као што их ми тумачимо, могао јасније изложити ствар и уопште више прецизовати своју мисао, ми, пре свега, упућујемо читаоца на оно што смо раније рекли о јасности и прецизности Његошевој, а после и на још једну околност. Мени, наиме, све изгледа (и ово је, ако хоћете, друго тумачење појаве) да је прва појава у Вијенцу више увод у дело него почетак његов, више пролог пред њим него прва сцена у њему, као што ми, у осталом, крај Вијенца (Мандушић и владика) изгледа епилог. У тој првој појави Његош није хтео само да представи први моменат радње, него је хтео да јој да и шире значење, већу важност, опсежнији карактер и да је доведе до ступња једне синтетичне експозиције целога спева, ако се тако може рећи.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Дао јој је један посебан смисао, али је хтео да јој да и општији. Зато и није хтео да прецизује онај први, нити да наглашава и истиче оно што посебно карактерише појаву као такву, и што је нама, при овом тражењу, прва ствар на коју помишљамо. Свакако, и без те прецизности и без овог другог тумачења, прва појава има свог смисла и потребности у спеву, и њена улога одговара Његошевој концепцији владине акције.

Узмимо, даље, у претрес појаву везирових гласника. Долазе десет гаваза турских с једним писмом новог везира, владика чита писмо, и одговара на њ: ето то је цела појава, и, као што изгледа, излишна, јер ни једне речи нема у њој о истрази. Али није излишна ипак. Најпре, долазак новог везира који обилази царство (мотив за то узет је, видели смо, из Дике црногорске, узет као историски факт из времена истраге) има смисла да буде означен једном засебном појавом, пошто је то околност која доцније утиче на радњу: требало је унапред представити везира кад ћемо видети доцније (појава бабе) његову акцију; потреба не прека додуше, али артистичка. После, долазак везиров значи једну нову околност под којом ће се истрага извршити, нов вид који ће истрага узети: везир је рђав, јамачно гори од старог, и потреба за устанак постаја јача и опасност већа. Најпосле, ова појава представља и један важан моменат у акцији црногорској, један прелом у владином делању, најважнији акт његов можда. Кад смо напред причали шта је рађено на госпођинској скупштини, ми нисмо рекли да се владика, чак и после пропала договора с потурицама, одлучио на акцију, и по тој се појави доиста још не види да се одлучио. Тек овде видимо да он то чини. Тек у овој појави он отворено даје на знање везиру да никакве договоре с Турцима неће више. Ова појава, дакле, представља један од најглавнијих момената у истрази, јер показује владику ослобођеног свију скрупула које су га

досад уздржавале у његовим плановима о устанку. Узмите још у рачун и то да је Његош, узевши мотив за ову појаву из Милутиновића, сâм створио показану везу између везирова доласка и истраге а није је нашао на извору. Његош је дакле тај мотив нарочито прекројио с обзиром на сликање истраге и само га тако прекројена унео. Он се, дакле, при стварању ове појаве јамачно није удалио од главног предмета, нити је уметао као непотребну.

Пређимо, сад, на ону појаву коју су сви критичари означили као доиста непотребну, на ону која се прва као таква цитира кад се поведе реч о јединству Вијенца. Њу су и Францески и Решетар осудили, и први и последњи критичар Његошева спева. Овај последњи још нарочито каже за њу: „то сигурно нема баш никаква посла с борбом с Турцима; то је уметак који се не би ни чим могао оправдати.“ Доиста изгледа да се, у тој појави нарочито, Његош удаљио од предмета, да се њом управо и почиње онај застој у радњи који смо раније истакли, да се у њој највише и види како је Његош ишао само за сликањем нарави и обичаја а не чега другог. Драшкова појава слика само једног Црногорца који се шета по Млецима, Црногорца у великој вароши, и ништа више. Никаква посла нема она са истрагом; баш никаква, што каже Г. Решетар. Али није баш тако. У тој појави која има близу три стотине стихова, има један стих; у том стиху, има једно „и“; и то „и“, као што смо напред нагостили, одиста много значи. Стих је тај: обећа ми и што му не исках, и каже га Драшко о дужду, и он казује да је дужд Драшку обећао и оно што овај није искао. То значи да је Драшко искао нешто. За кога је искао, за себе лично или за своје земљаке? За ове друге: „ево среће за све Црногорце“, каже он сам. А шта је искао? Џебане: „дајбуди ћу повест доста праха“, радује се он. У којој цели? У цели ратовања с Турцима: „да с имају

чим бити с Турцима⁴, завршава он. За које је то ратовање? За најближе, наравно, за оно које је прво на реду, за истрагу потурица. Драшко је, дакле, ишао у Млетке не само да донесе плату попу Шћепану него да донесе и џебану Црногорцима. Он је посланик њихов код дужда. Он је опуномоћен да, у име њих свију, затражи муницију од Млечана.¹ Црногорци, дакле, пре но што су почели истрагу, обратили су се за помоћ Млечићима. Његош је хтео да представи како су се Црногорци овима обраћали али их ови преварили. Он је хтео да покаже како Црна Гора у то доба није имала ни једног пријатеља међу великим силама. Кад је то хтео, коју је од тих сила могао за ову целъ оцртати? Једине могуће савезнице црногорске против Турака, у почетку 18 века, могле су бити Млеци и Русија. Али Русија, као што знамо, у доба истраге још није имала никаква односа с Црном Гором; тек десетак година доцније настаје оно познато пријатељство међу њима. Његош је дакле, морао изабрати само Млетке за ову своју намеру, а ни коју другу државу. Зато је он и тражио прилику да Млетке нацрта. И кад је у народној песми нашао да је Драшко ишао у Млетке, он се одмах послужи тим податком из песме. Одбацио је мотивацију коју је песма дала Драшкову путовању (т. ј. да донесе дужду турске главе) и нашао ону која приличи истрази потурица (т. ј. да тражи помоћ од дужда). Узимајући податак из песме, Његош га је променио једино у цели да представи истрагу. И он је, створивши целу једну појаву од тога, збиља у тој појави насликао истрагу. Он је ту показао један нов вид у којем се истрага јавља

¹ Ако ко запита зашто главари не знају такав циљ Драшкова пута него мисле да је он само по Шћепанову плату отишао (ст. 1384—1397) и како то може бити кад је он његов посланик, ми одговарамо, (ово је један од одговора само) да је Драшка опуномоћио можда сам владика и да је можда хтео то да крије од главара (о прикривању завере и др., в. доцније). Драшко је, дакле, ипак могао бити њихов посланик, и ако га нису они изабрали.

и тиме доиста учинио да му појава не буде независна од главног предмета.

Прегледајмо, даље, појаву сватова. Она, како изгледа, још мање има везе с главним предметом него ова којој смо сад хватали смисао; у њој нема ни једнога „и“ да нам послужи као полазна тачка. Али сетимо се овде онога што смо раније рекли о поетској концепцији Његошевој. Његош је, видели смо, хтео да представи не само учешће владике и главара у овом великом догађају него и гледиште које је и народ, она проста маса народа имала на ствар. И он је то представио баш овде, баш у тој појави сватова, и то без устручавања, не зазирући што тиме неће изнети свој народ у лепој боји. Јер је Његош сматрао да му, за ову концепцију, треба и такву боју дати, и ружну а не само лепу. Појава сватова, дакле, хоће ово да каже. Меша се народ с потурицама, другује с њима, пристаје уз њихове сватове, ни мало не помишља на бој с њима. Ништа га се не тиче што главари разбијају главу о истрази, главно му је да се наједно и напије: код Срба или код Турака, свеједно. Ето то је хтео Његош да наслика у овој појави. Он је раније показао како о истрази мисле владика и главари, сад је ред био да покаже и како народ мисли. И да је то хтео да учини у овој појави, види се по том што су му се у њој отели најачи прекори, најљуће речи, најтеже осуде на народ: „Бранковићи, лижисахани, потрпезне кучке, безобразне обрљане курве, повукуше што грде образ црногорски“, то су изрази којима главари (а то је сам Његош) квалификују народ; сигуран знак да се Његош озбиљно наљутио на овакву индиферентност пука у онако одсудном часу. И, пазите добро, да је Његош одиста хтео у тој појави да представи онај народ који је „стока једна грдна“, види се и по томе што је нарочито бирао и који ће део црногорског народа у тој боји представити. Сватови су с Обода, запамтите, и ако тако не изгледа пошто пролазе цетињским пољем. Јер ако сватови воде младу

на цетињско поље, то је зато што је младожења (младожења је Мустафић: „оно су ти свати Мустафића“), као што знамо по народној песми,¹ са Иногора, дакле ту негде око цетињског поља;² али је млада са Обода, јер је „синовица с Обода кадије“, и сватови су, наравно Обођани. То се види и по томе што, ако сте с те тачке гледишта посматрали појаву сватова, видели сте да су Ријечани главари најбоље обавештени о сватовима: сви други само питају, али Ријечани објашњавају.³ Дакле, сватови су са Обода, а Обођани су у то време имали јамачно најмање националне свести, јер је Обод (то има у свима историјама црногорским а и Г. Решетар је објаснио у коментару) био сав у рукама потурица; у њему је било средиште потурчењака, престоница њихова, право легло тога домаћег зла, и Његош је њих изабрао кад је хтео да представља бесвесност једне дивље масе. Његош је, дакле, доиста цртао народ у појави сватова и, како је то цртање улазило у његову концепцију догађаја, бар као артистичка потреба, не може се ни за ову појаву рећи да се он у њој удалио од главног предмета.

Имамо сад појаву покајница. И она је налик на пређашњу, по изгледу. У овој лепој појави, доиста, коју је, изгледа, Његош стварао само зато да покаже нарицање једне Црногорке и тиме да истакне

¹ в. први део расправе.

² Где је управо Иногор, не знам, нити могу да га нађем по Ровинској карти. Али како је по народној песми која описује покољ потурица по цетињском крају, покољ тај био на Иногору, Јабуци и Дубовику, то држим да је Иногор ту у том крају, близу Јабуре и Дубовика која су села северно од цетињског поља.

³ У појави сватова (почетак њен) Чевљани и Озринићи, Драшко који је Чевљанин (в. напред) и Мићуновић који је Озринић (на скупштини госпођинској долази он као такав: „дођоше Озринићи“ вели се, и међу њима је овај велики јунак), питају за сватове који су и какви су; одговара им сердар Јанко који је Ријечанин, управо ријечки сердар (он изврши покољ у ријечној нахији; в. последњу појаву), а остали који говоре, говоре индиферентне ствари у овом погледу.

један од оних обичаја који највише карактеришу наш народ и скоро искључиво њему припадају; коју је, чини се, уметнуо онако, ван предмета, што му је дошло срцу на вољу да тако учини, не обзирући се што се томе економија целогa спева отворено противи — у тој појави, па се Његош ипак није удалио од главног предмета. Та је појава везана за пређашњу, по смислу а не само по уметничком контрасту. У пређашњој је насликан народ бесвестан, треба сад насликати народ који разуме ствари и има узвишених осећаја. Тамо народ и не мисли на истрагу; треба сад показати да он на њу мисли, да је хоће, и то нестрпљиво, да је управо љут што се она не почиње. Јер, најпре, сестра Батрићева није само обична покајница, и њена тужалка не говори само о њеном брату.¹ Ако сте добро опазили, о истрази је реч у оном кад она завршава:

Просте твоје љуте ране, мој Батрићу,
ал' не прости грдни јади, куку роде:
е се земља сва истурчи, бог је клео!
главари се скаменили, кам им у дом!

Сестра Батрићева је, у том тренутку, јетка, раздражена, очајна; оно што говори, говори пред смрт, пред самоубиство, баш кад мисли да се прободе ножем, говори слободно, без увијања, не штедећи никога; и кад јој тада дође на памет оклевање главара у часу највећих зала турских, она ће да куне, и она куне одиста; а клетва је страшна ствар, и кад се дотле дође, можете мислити колико је ова девојка огорчена што се истрага не почиње. А после, не куне у том тренутку само једна уцвљена сестра: то и народ куне на њена уста. Народ је представљен у њој, јер је и народ Батрићевом смрћу претрпео један ужасан губитак, доживео једну велику не-

¹ Г. Решетар, у свом коментару, каже за Батрића да га „Ђоровић на вјеру домами у Травник па га ту смакну.“ Није га овај смакнуо у Травнику него у Бањанима (в. народну песму о томе, Огледало, п. II), а Травник је, престоница босанског везира у којој је глава Батрићева однесена, као што се и с другима чинило.

какву акцију која се обелодањује у појави бабе) и коме је владика онако опоротописао; њу је он послао, подстакнут можда баш нарочито тим описивањем, да помути Црногорце, да их завади толико да се међу собом покољу и да на тај начин, забављеним својим унутрашњим злом, немају кад да мисле на истрагу потурица; и она је то, мало по мало, и учинила. Везир је, дакле, дознао за истрагу и почео већ своје махинације да је спречи. А што је везир дознао и почео, то није индиферетно по Црногорце. То мора имати утицај на радњу њихову. Кад вам непријатељ прозре планове, то је увек један од осудних момената за вашу акцију. Онда вам остаје само крајњу одлуку да узмете, да и рукама и ногама уђете у посао. Шта владика чини у том случају? Чекајте да видимо шта је досад чинио да такав момент спречи. Јесте ли приметили да се, до овога призора, цела акција црногорска држи у тајности? Погледајте само како су се скупштине држале, јавно или тајно. Ето, прва скупштина је сазвата на Тројице, на дан празника, на дан једног сабора народног, једне преславе црквене. Мићуновић изрично каже за тај дан: „и без тога (без нарочито сазване скупштине) ово нам је слава на коју се врсни момци купе.“ На тај дан ће се народ, и без владичина позива, скупити и владика је зато и изабрао такав дан да Турцима не падне у очи скупштина, да не примете договарање, да скупљање народа припишу празнику а не чему другом. Тако су и у нас, у нашем устанку, први договори бивали увек на дан великих празника, и из истог разлога. Па онда и друга скупштина, госпођинска, показује исту бригу владичину да одржи ствар у тајности. Скупштина је сазвата, каже се изрично, „под видом да мири неке главе“. Потурице које на скупштину долазе, одиста тако и разумеју циљ њен. Аци Али Медовић мисли да је дошао да мири завађене Велестовце и Ђеклиће, Бајице и Алиће. Скендер-ага се чуди што је пита-

ње о „превјери“ потурица и изишло на дневни ред.¹ Али да оставимо то што је владика крио заверу од Турака, он је крио понешто и од самих Црногораца. Видели смо раније како главари не знаду зашто Драшко иде у Млетке, и објаснили тим што је владика такве ствари и од њих крио. Још више је крио од оних који му за заверу нису били ни потребни, од игумна, на пример, и његова ђачета. Ено, игумна, на бадње вече, у тренутку кад се бој бије, ништа не зна о боју; он пита владикау где су му она два Новака и Пима, телохранитељи његови, и што није дозвао својој кући Мартиновиће да га за ове празнике причувају од Турака, а не зна да су сви ови отишли да се бију, сви, како Мартиновићи тако и телохранитељи (в. последње коло); зато и јесте он онако весео, зато и пије, и наздравља, и поје уз гусле. Па ено, после, у идућој појави, на Божић кад му ђаче каже како је чуо пушке и како мисли да се „негђе бој крвави бије,“ игуман му не верује никакo: какав бој, за бога! то пушке пуцају као и увек на Божић, па одјечу пуцњи о оно брдо које, каже, и није за што друго него само да одјекује, да понавља што чује, као папагај, „како једна прекоморска тица.“ Владика је, дакле, непрестано крио: крио од Турака, од главара, од осталих. Али су Турци ипак прокљували заверу. Најпре, поглавари њихови, враћајући се са договора с Црногорцима, морали су увидети да овима није стало само до помирења Велестоваца и Ђеклића. А после, Мустај кадије, који је у осталом био и на договору, морао је видети, кад је са сватима пролазио, да сакуп црногорски још једнако траје, и да ту одиста има нешто озбиљно. Турци су, дакле, прокљували ствар, и овамо онамо, ствар је до-

¹ Ја одиста само овако схватам говоре ова два потурчењака. Г. Решетар, међутим (увод, 13) објашњава Медовићев говор као да овај хоће да заведе разговор у страну („хоће да другијем чим забави главаре“) и надази код њега лукавство а код Скендер-аге охолост.

шла и до везира, и овај је већ предузео мере и показао своју шапу. Али да се вратимо постављеном питању, владика је морао нешто да чини кад је то видео. Морао је да се одлучи на непосредну акцију, да одмах почне устанак. Ми смо видели колико му је времена требало да то учини и колико је отежао ствар: најпре се бојао освете братства, после хтео договор с Турцима, видео најзад да то не иде, решио се да кида, слао за помоћ у Млетке, али, поред свега тога, не почиње још никако. Тек сад то чини, у овом призору. Ту је последња мена његова, коначно одлука. Сад му треба предухитрити Турке, спречити их да не угуше устанак у клици. Сад нема више оклевања: „ко разгађа, у нас не погађа“. Ето то је Његош представио у призору бабе, то да се владика решава тек кад Турци дознаду за заверу, и да баш зато чини. И то је представио зато што је тако и историја утврдила: сећате ли се да смо раније, кад смо говорили о сличности Вијенца и историје, баш то као сличност истицали.¹ Његош је, дакле, на чисто пренео из историје у Вијенац један податак који слика можда најважнији момент истраге. Он се, дакле, у појавама бабе несумњиво држао главног предмета.

И тако смо прешли све појаве за које се приговара да су удаљене од главног предмета, све које је Г. Решетар осудио. Видели смо, међутим, насупрот њему, да све оне имају везе са тим предметом. Кад им додамо још и оне код којих је ова веза несумњива и које смо раније прегледали, онда видимо да се Његош у свима појавама Вијенца држао главног предмета, свуда сликао истрагу. Али нам се може још приговорити за епизоде. Појаве су, рећиће нам се, можда потребне, али у њима има извесних епизода које су чисти умети, потпуно независне слике.

Нису, међутим, ни епозоди такви. Ево и њих да прегледамо. У појави троичан-

ске скупштине, на пример, онај други део њен, кад главари на Црквинама гађају пушком, изгледа одиста цео непотребан, а међутим и у њему има ствари које се односе на истрагу потурица. Оно, н. пр. кад Радоња примети како је облак притиснуо и море, и приморје, и Босну и Херцеговину, и Арбанију и велики део Црне Горе, а само Ловћен и околина бљешти обасјана сунцем; или кад Обрад примети како, у сред те таме и црних облака, две муње синусе и прекрстише се, једна од Кома Ловћену и друга од Скадра Острогу — то су алузије на будуће ослобођење Црне Горе, алегорична представљања догађаја, јасна кад се узме у вид земљиште над којим се ови феномени дешавају, правци муња, и др. Даље, у појави госпођинске скупштине, Г. Решетар осуђује она причања Озринића и Мартинића, онај епизод о Хамзи и Вуку, Брунчевићу и момчадији, и онај о Ружи Касановој.¹ А можда и ти епизоди имају своје алегориско значење. Оно причање Озринића ваљда указује на будућу борбу, или показује опште стање у земљи, свакако слика време истраге јер је за њ, видели смо, узет мотив из песме која то време слика; најзад, тај је епизод, одиста тешко објаснити, и ми, што се њега тиче, одустајемо од објашњења. Али са причањем Мартиновића стоји друкчије. Истина, што они причају, то није никакав моменат у радњи истраге, то неће помаћи устанак унапред, али има преносан значај. Мартиновићи нису убили два Турчина него два потурчењака,² и нису их убили из шале, зарад какве шишане, него зарад једне идеје. Они не даду Ружи Касановој да одбегне за Турчина, ма да је ова, сирота, пропиштала код свога невољног мужа и ма да мора бежати од њега. То значи да они не даду Србима мешати се с потурицама, ма каква их невоља на то гонила. Они смртно мрзе

¹ Увод, 22; Вијенац, ст. 311-498.

² Убили су два Алића („те убисмо обадва Алића“, ст. 495) а Алићи су потурчењаци; то смо видели у првом делу расправе, код њихова имена.

¹ В. први део расправе.

потурице и хоће да очувају српско стадо од турских вукова. То је она иста идеја која доцније распаљује устанак. Мартиновићи овде имају ону исту улогу коју доцније у општем устанку. Како сад гоне Алиће, тако ће доцније гонити све цетињске потурчењаке. Ова њихова авантура јесте истрага потурица у малом. Овај епизод је пролог Горског Вијенца у којем би Мартиновићи били главни јунаци, као што је последње коло епизод њима посвећен. Његош га је ставио као алегорију којом је цео спев обухваћен. Он је знао да то не доприноси сликању саме радње, али је знао и да то увећава прославу, апофеозу Бадњег вечера. Затим, онај епизод, разговор Роганов и Скендер-аге кад гледају како се два петла бију¹, који такође изгледа излишан, може се опет алегоријом објаснити: Црногорац би волео да мањи петао надјача, потурица опет да надјача виши. Смисао алузије врло је провидан. Такав је, после и онај разговор Рогана и Јанка, кад леже обоје, који наскоро за овим иде, оно: „како смрде ове потурице“ итд.² И то је алузија јасна: овим кнезовима су потурице толико додијале да им чак смрде, не могу ни физички да их поднесу; то је последњи ступањ гнушања. Даље, и оно причање снова³ има, на тај начин, фигуративно, везе са истрагом потурица, и још више него поменути епизод. Обрадов сан, најпре, предсказује врло јасно праву улогу Мартиновића у ослобођењу Црне Горе: они ће, зацело, у овој потурченој земљи, побости златан крет, ослободити хришћанство. Вук Мићуновић је, опет, сањао бој. Сердар Јанко је пак женио у сну Богдана⁴, али с булом и то је важно: ми знамо да су се многе поту-

рице, у догађају Бадњег вечера покрстиле, и овај сан на то циља. Сердар Вукота је, најпосле, сањао да га преци проклињу, њега и цело племе, зато што не зида цркву, што не ради на дизању хришћанства, на уништењу неверника. Приметимо још да су ти преци који куну сердара, они што су живили у доба кад није било џамија по Црној Гори, кад се хоџа није чуо у Теклићима, па ћемо јасно видети алегорију у овом сну: то је клетва прошлости, векова, историје. Њен је смисао онај исти који и у речима на крају првога кола: цела се историја буни што хоџа риче на равном Цетињу. Узмимо, најпосле, и онај епизод кад главари гатају у плећа,¹ па ћемо и ту видети алегоричан смисао. Погледајте само шта виде они и проричу гатајући. Сердар Јанко прориче неку чудну срећу Мартину Бајици (јер од Мартинова је брава оно плеће у које Јанко гледа) а овај је отац оних Мартиновића које Његош кроз цео спев стално прославља: очевидна алузија на њихову улогу при ослобођењу. Кнез Роган, опет, прориче оном чијег брава плеће држи, да ће му се кућа угасити и да ће му двадесет гробова бити у породици. А који је тај? Скендер-ага Медовић, један потурчењак дакле, један од поглавица њихових шта више, јер га знамо да је био на договору. Алузије су, и једна и друга, не може бити јасније; тако и она у епизоду кад војвода Батрић, дакле најстарији Мартиновић, прича како је видео Обилића у сну;² а тако, више мање, и све ове које смо поменули, и нико, надамо се, не може порицати везу ових поменутих епизода са главним предметом.

И тако смо и за епизоде као и за појаве нашли тражену везу. Остају, до душе, још неки међу овима, али они управо и нису епизоди него тако неки окрјаци разговора (Мићуновић и риџал Осман, Иван и Вукота о Игуману, итд.³ или су

¹ Вијенац, ст. 1198-1209.

² *ib.* ст. 1242-1252.

³ *ib.* ст. 1303-1362.

⁴ Г. Решетар, у коментару на овом месту, каже да ће Богдан бити Јанку син (Г. В. изд. 1890), или братучед (изд. 1892). Најпре брат, држим, јер једна народна песма (Вук, IV, песма VII) каже: „још два брата, два Бурашковића“, јамачно на њих циљајући.

¹ Вијенац, ст. 1693-1715.

² Вијенац, ст. 2380-2386.

³ *ib.* ст. 1175-1197; 2361-2379.

од оних које је, у осталом, сваком дозвољено у једној малој мери употребити, да развесели читаоце на пример епизод гробара у Хамлету, а да та мера ништа не оштети радњу, и то су: оно кад главари хватају јаребице, кад Мандушић казује своју љубав у сну или прича владици о боју код Радунове куће, епизод попа Мића најзад.¹ Ми у њима нећемо ни тражити везе. Доста нам је и ово па да закључимо да је Његош, како у појавама тако у епизодима, увек сликао истрагу, никад не сметао с ума велики догађај који је хтео прославити.

И, чекајте јер ми још нисмо свршили и још имамо доказа за овакав закључак, није Његош то само у појавама и епизодима чинио. На другим местима, на онима која по природи својој морају бити удаљена од главног предмета, у очевидним дигресијама и уметцима дакле, па је Његош ипак, ма колико то изгледало чудно, прослављао догађај Бадњега вечера, мислио увек на истрагу. У колима, на пример; да прво њих поменемо. Кола су баш уметци, баш одвојени од предмета јер описују догађаје раније од истраге; па ипак. Погледајмо само шта су теме њихове и како су распоређене, па ћемо одмах увидети зашто су ушла. Прво коло пева о старој држави нашој и Косову, друго о Иванбегу, треће о Станку његову сину, четврто о инвазији Шенђеровој из 1623,²

¹ *ib. st.* 188-197; 1253-1307; 2055-2092; 2737 па до краја. За епизод кад главари хватају јаребице, имам једно објашњење, али је врло слабо. За последњи епизод (Мандушић и владица) не знам шта да мислим. Је ли то епилог као што сам горе рекао? Или слика једног чаркања, четовања, гериле, која се још води по оној кршевитој Љешанској нахији, кад је прави бој престао у оним нахијама у којим се истрага одиста збила (кагунска, ријечка, црмничка)? Је ли та герила реална слика или у њу треба фигуративно узети, као епилог схватити?

² Овај се догађај у ствари десио 1690. То данас знамо по испитивању Милаковића (Историја Црне Горе, стр. 87); пре њега се знало само за 1623 годину како је владица Петар I у својој историји забележио (Грлица, 1835). Пошто је, међутим, Милаковић објавио ово своје испитивање први пут у

пето о опсади Новог и битке на Каменом пољу из 1687, шесто и последње, најзад, пева догађај Бадњега вечера и плете венце Мартиновићима. Теме су све из црногорске историје (овде убрајамо и ону из првог кола која припада историји свију Срба, дакле и црногорској), распоред је њихов хронолошки. Значи, цела црногорска историја је представљена у колима, сви главни моменти њени, од косовске прошлости до ослобођења црногорског, од 1389 до 1702. И сви ти моменти иду један за другим, нижу се лепо и поступно, док не дође до последњег којем је спев и посвећен, који је све и сва у њему, најважнији међу њима. Сви њему теже и у њега се сливају као што се планински потоци сливају у једну велику реку. Истрага је крајња тачка црногорске историје, она је величанствено завршује, она је круна њена. То је мисао која се у колима види, то је Његош хтео посредством њих да покаже. Нису кола залуду ушла у Вијенац. Није Његош хтео да прослави догађај само у радњи Вијенца, него и у оном што је ван радње његове; зато је кола унео. Он је нарочито пустио да ранији догађаји кроз кола теку док главни догађај кроз сцене протиче, и да се они доиста заврше њим, и баш у тренутку кад је овај и овамо крају приведен. Све је срачунато на апотеозу великог догађаја: сви остали догађаји имали су у њега да се слију, сви њему да даду рељефа, да му послуже као величанствена позадина¹. И није Његош само кола употребио да то покаже; и на дру-

својој Историји која је изишла 1856, дакле после смрти Његошеве, то Његош није ни знао за њега него се држао владине казивања. Како се нас тиче само Његошево знање и схватање, то смо и ми само ову годину узели у рачун.

¹ Г. Решетар (Увод, 53) такође тражи смисао у распореду кола, али га налази на другој страни и не чини то ради овог питања. Он, наиме, види да „свако коло, онијем што се у њему пјева, одговара оному што у песми бива и ојачана печат што га чини на душу читаоца.“ То ми не изгледа врло тачно

гим местима која такође описују оно што је претходило истрази, то је чинио. Таква су места: први владичин монолог, писмо владичино везиру и појање Вука Љшевоступца (Чево равно, гњијездо јуначко, итд.) и ми ћемо се и на њима зауставити. Први владичин монолог (ја га поредим с првим колом и истичем однос између њих,) садржава целу турску историју, представља оно лагано и поступно снажење Турака док је наша држава ишла распадању, показује припремање оне бујне силе која је нас на Косову немоћне затекла; он истиче турски моменат који је од битна утицаја на нашу историју, објашњава Турке да можемо Србе разумети, и тиме даје кључ разумевању првога кола које српску историју садржава: он је управо увод у ово и увод у сва кола. Писмо владичино, даље, истиче пропаст турску, онај одсудни тренутак кад је ова сила први пут уздрмана, оно кад одиста „обрнуше кола низа страну“, а то је, пазимо добро, било при опсади Беча, 1683, дакле после Шенђерове инвазије (1623) а пре опсаде Новога (1687), и због тога ово писмо стоји у Вијенцу између кола која ова два догађаја певају, између четвртог и петог. Појање Љшевоступца, најзад, које описује једну битку на Чеву из 1688¹ стоји, погледајмо и овде на распоред, логично и природно иза петог кола: битка је ова за годину дана доцнија од новске опсаде. Ова три места, дакле, не стоје независно од кола: једно је увод у њих, друга два су допуне, сва заједно чине једну целину

¹ За овај бој на Чеву, Г. Решетар казује у свом коментару: „не знам који је то бој био.“ Г. Лавров, стр. 315. каже: „Вук Љшевоступац пева битку на Чеву 1688 године.“ — Узгред буди речено, могао би се човек запитати колико је оправдања имао Његош кад је Љшевоступцу дао да каже:

Чево равно, гњијездо јуначко
а крваво људско разбојиште,
многе ли си војске запамтило.

На Чеву јесте било бојева али нарочито после 1702; је ли их, и пре те године, било толико да ове речи изгледају оправдане у устима једног Даниловог сувременика? То нек реше историчари.

с њима. Ова места допуњују кола, уплићу се у њих, везују за њих логично и хронолошки, улазе у један систем с њима, и одржавају једну непрекорну поступност у оном низу историских момената који претходе истрази и припремају је. Оно, дакле, што смо за кола рекли, и на њих се односи. Сви ти моменти историски, они из кола као и ови други, изазвани су моментом истраге и увучени у спев поводом ње; свима њима истрага је циљ, мета, тежња, уток, крај. Цела слика прошле историје коју сва ова поменута места пред нашим очима развијају и разастиру, служи као грандиозна апотеоза великог догађаја који је Његош узео да прослави. Ајдемо још даље. Оставимо и владичине речи и Љшевоступчево појање, па пређимо на песме сватова и помен који игуман чини јунацима: и ту се славе дела диспаратна од истраге, и ту јунаци који у њој нису били. Али ни ту Његош није престајао мислити на истрагу, ни та места није залуду унео. Он је, досад смо видели, опртао цео склоп историских догађаја који истрази претходе, да њу као тежиште њихово изнесе; он ће и друге догађаје узети да њу као средиште представи. Истрага је прво ослобођење српско, треба и сва друга војевања за слободу унети у спев који је овом посвећен. Треба унети све јунаке српске који су се за слободу борили. Не само Обилића којега је Његош на разним местима Вијенца прослављао, него и оне који су се, после, посред општег притиска турског час на једном час на другом крају, борили за слободу: и старину Новака, дакле и Комнена барјактара, и Баја Пивљанина, и Лима знатног харамбашу, и друге; зато је Његош дао сватовима да ове јунаке певају, зато унео песме у појаву сватова. Треба, даље, и још пре, унети оне који су још непосредније радили на ослобођењу српске земље, ма и најмањег крајичка њена: Стојана Јанковића, на пример, и Илију Смиљанића; зато је Његош дао игумну да и њих, са осталим јуна-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

цима, при парастосу помене, зато онако и удесио тај призор игумнове радости. А кад, према природи ствари, није могао у Горском Вијенцу да опева и оне јунаке који су живели после владике Данила, али који су највећи део српске земље ослободили, данашњу Србију, Његош је ван оквира свога пева, у посвети на име, нашао места за ослободиоце њене. Нису дакле, ти јунаци залуду поменути; нису места где се они славе, залуду ушла у Вијенац: и сватовске песме, и игумново читање, и посвета, најзад, одговарају спеву који слободу слави. Сви су ти јунаци требали овој епопеји српског ослобођења: и Обилић, и Новак, и Смиљанић, и Карађорђе. Цела повест војевања за слободу дошла је да послужи као оквир црногорском војевању. И да подсетимо на оно што смо поводом кола рекли, та повест има исту улогу у Вијенцу коју и она претходна која је у овима изведена; њих две, у осталом, једно су исто на крај крајева. Цео тај блок српске историје ушао је у Вијенац да истрагу окружи. Све то што је Његош узео из разних епоха историје и расуо овде онде по Вијенцу, и што одиста изгледа непомирљиво с истрагом, ипак је у вези с њом. Све се то групише око црногорског ослобођења, све га то кити, истиче, увеличава; све се то у тај догађај улива, ту стиче, њему тежи, у њему усредсређује; све је то само због њега. Ту му је карактеристика, рељеф, сенчење, илустрација, стафаж, позадина његова. Његош је ту поступао као сликар који, радећи портрет некога лица, уноси у дно слике и један пејзаж који портрету одговара и видније износи карактер овога. И да, на крају ове анализе Вијенца, још само један детаљ поменемо, јесте ли запазили какав је декор давао Његош појединим сценама, какво је доба дана свакој од њих одређивао као време у којем се дешава? Прва је сцена у „глухо доба ноћи“; остале су ноћу, али је ноћ ведра или се тек хвата сумрак („ноћ мјесечна“ „свркло се, излази мјесец“) или

дању, али, што ближе крају пева, све се чешће у зору сцена дешава („зора, је буде се и дижу“ „зора је, дижу се, припашују оружје“); а последње две су у зору, али у оно рано зимско јутро, у оно свечано божићње, или оно најмлађе којим почиње ново лето. Па зар и то, и ако је ситница и скоро неурачунљива, није знак по којем можемо познати намере песникове и тежњу његова пева? Зар и то не указује на догађај: најпре тама, несрећа, пропаст, стање замршено, без излаза, а после све више светлост, све бистрија ситуација, све повољније прилике, и најпосле, зора, наћен излаз, раскрчено место, чистина свуда, нов живот, слобода? Једном речју, све, и овакве ситнице, и очевидни умети: и кола, на име, и песме које се индиферентно поје уз гусле или онако, и парастос, и посвета, и декор; све се то слаже са осталим што је у Његошеву спеву и све даје једну тежњу песникову, коју смо већ видели.

И, да сведемо све, ми, ето, прегледамо цео Вијенац, и појаве, и епизоде, и дигресије, и ситнице, и свуда нађосмо да је Његош сликао један предмет и одржао јединство његово а нигде не нађосмо да Г. Решетар има право.

Београд.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

Тургењев о Пушкину*

Поштована Господо! Подизање споменика Пушкину, у ком је учествовала, коме саосјећа сва образована Русија, и на чију се светковину скупило тако много наших најврснијих људи, представника владе, науке, књижевности и умјетности — то подизање изгледа нам као данак признања и љубави друштва према једном од најдостојнијих његових чланова. Потрудимо се неколиким цртама одредити смисао и значење те љубави.

* Ову је бесједу држао И. С. Тургењев при откривању споменика Пушкину, у Москви 1880.

Пушкин је био први руски пјесник-умјетник. Умјетност, узимајући ту ријеч у оном опширном смислу, који у њену област уноси и поезију — умјетност, као васпроизвођење, оваплоћење идеала, што леже у основима народнога живота и одређује његову духовну и наравствену физиономију, — јесте једно од корјенитих својстава човјекoвих. Већ предосјеђана и указана у самој природи, умјетност — вјештина — јавља се, истина, и као подражавање, али већ одухотворено, у најранијој епохи народнога живота, као нешто одликујуће - човјечанско. Дивљак каменитога периода, чим је, на удешеном окрњку кости, крајем од кремена нацртао медвеђу или коњску главу, већ је престао бити дивљаком, животињом. Но тек тада, кад народ творачком снагом својих изабраника до свјесно-пуног, оригиналног изражења своје умјетности, своје појезије — он управо тим објављује своје коначно право на своје сопствено мјесто у историји; он добија духовно обличје и свој глас — он ступа у братство с другим народима, који га сада већ признају. Јер не зове се Грчка узалуд домовином Омировом, Германија — Гетеовом, Енглеска — Шекспировом. Ми не мислимо одрицати важности других пројављења (манифестација) народнога живота — у сфери религиозној, државној и др.; но ону особеност, на коју смо малочас указивали — даје народу његова умјетност, његова појезија. И тому се није чудити: умјетност је једнога народа — његова жива, лична душа, његова мисао, његов језик у вишем значењу ријечи; дошавши до свог потпуног израза, она постаје својином свега човјечанства још у већој мјери и од науке, баш с тога, што је она — звучећа, човјечанска, мислећа душа и уз то душа неумирућа, јер је кадра преживјети физичко суштаствовање свога тијела, свога народа. Шта нам је остало од Грчке? Њена душа нам је остала! Религиозне форме, а за њима научне, такођер преживљују народе, у којима су се пројавиле, али их преживљују на

основу онога, што је у њима вјечно, опште; поезија, умјетност — на основу онога, што је у њима лично, живо.

Пушкин је, понављамо, био наш први пјесник-умјетник. У пјеснику, као у пуном изразиоцу народне суштине, слијевају се два основна њена начела: начело *пријемчивости* и начело *самодјелатности*, женско и мушко начело, — усудили бисмо се ми додати. У нас Руса, који смо доцније од других ступили у круг европске породице, оба та начела добијају нарочиту боју; наша је пријемчивост двојака: и према сопственом животу, и према животу других западних народа са свим његовим богатствима — и који пут горким за нас плодовима: а самодјелатност наша добија такођер некакву особену, неравномјерну, наглу, но за то који пут генијалну снагу: она мора да се бори и са туђом компликацијом, и са својим рођеним противурјечностима. Сјетимо се, поштована господо, Петра Великог, чија је природа некуд сродна природи самога Пушкина. Та није узалуд овај пошљедњи гајио према ономе нарочито чувство љубавнога благоговјења! Та двојака пријемчивост, о којој смо овога часа говорили, значајно је избила на видјело у животу нашега пјесника: на првome мјесту, рођење у старо-племићкој кући, затим страначко васпитање у лицеју, утицај тадашњег друштва, проникнутога са стране донесеним принципима: Волтер, Бајрон и велика народна војна 12-те године; а затим — удаљење у дубљину Русије, понирање у народни живот, у народни говор, и знаменита старица-дадиља са њеним еписким причама. — Што се тиче самодјелатности, она се код Пушкина рано пробудила, и, брзо изгубив свој тражећи, неодређени карактер, обратила се у слободно стварање. Њему није било ни осамнаест година, кад је Баћушков, прочитавши његову елегију: „Разређује се греда облака“, кликнуо: „Злодѣй! Како је тај почео писати!“ Баћушков је право рекао: *тако* још нико у Русији није писао. Може бити, узвикнувши: — „Злодѣй!“

Баћушков је, ако и нејасно, предосјећао, да ће се понеки његови (Баћушковљеви) стихови и поетски украси називати Пушкинским, и ако су се јавили прије Пушкина. „Le génie prend son bien partout où il le trouve“;¹ вели француска пословица. Независан геније Пушкинов се брзо — ако изуземо мале и незнатне случајеве — ослободио и од подражавања европским обрасцима, и од саблазни подвлачења под народни тон. Подвлачити се под народни тон, уопште под народност — тако је иста неумјесно и бесплодно, јалово, као и подчињавати се туђим ауторитетима; као најбољи доказ томе служе: с једне стране — скаске Пушкинове, с друге — Руслан и Људмила, најслабији, као што је познато, од свих његових производа. Да је подражавање туђим ауторитетима неумјесно, признаће, наравно, сви; но, може бити, примјетиће неки: ако пјесник у својим дјелима не буде увијек имао у виду свој рођени народ, ако му он не буде сврха, он нигда неће постати његовим пјесником: народ, прост народ неће га читати. Но, поштована Господо, којег великог пјесника читају они, које ми називамо простим народом? Њемачки прост народ не чита Гета, Француски — Молијера, па чак ни енглески не чита Шекспира. Њих чита — њихова нација. Свака је умјетност *узвођење* живота у идеал: они, који стоје на тлу обичног, свакидањег живота, остају испод тога нивоа. То је врхунац, којем се има тежити. Па ипак су Гете, Молијер и Шекспир народни пјесници у истинитом значењу ријечи, т. ј. национални. Дозволимо себи ово упоређење: Бетховен, на пр., или Моцарт, несумњиво су национални, њемачки композитори, и музика је њихова по преваходству њемачка музика; међу тим, ни у једном између њихових производа нећете наћи ни трага — не само позаимања од простонародне музике, но чак ни саме сличности са њом, и то навластито зато, што им је та народна, још елементарна

¹ „Геније узима своје добро гдје год га нађе“. *Пр.*

музика прешла у тијело и крв, оживотворила их и потонула у њима исто онако, као и сама теорија њихове умјетности, — исто онако, као што на пр. ишчезавају граматичка правила у живом стварању пишчевом. У другима, још већма од тог свакидашњег земљишта удаљеним, још већма у себи затвореним гранама умјетности, на сам назив: „народни“ — ни помислити се не може. Има националних сликара: Рафаел, Рембрант; народних сликара нема. Узгред примјећујемо, да је — истављати лозинку народности у умјетности, поезији, литератури својствено само племенима slabим, још несазрелим или таквим, који се налазе у порабоњеном, угњеченом стању. Поезија њихова приморана је да служи другим, дакако, још важнијим сврхама — очувању самог живота. Хвала Богу, Русија се не налази у таким приликама; она није слаба и није порабоњена другом племену. Она нема рашта за себе страховати и суревњиво чувати своју самосталност; сазнавајући, осјећајући своју снагу, она чак љуби оне, који јој указују на њене недостатке.

Вратимо се к Пушкину. Питање: може ли се он назвати националним пјесником, у смислу Шекспира, Гета и др., оставићемо за сад као отворено, неријешено. Али нема сумње, да је он саздао наш поетички, наш књижевни језик, и да нама и нашим потомцима остаје само да идемо путем, који је прокрчио његов геније. Из горе реченога, ви сте се већ могли убједити, да ми нијесмо у стању дијелити мнијење оних, иначе савјесних људи, који тврде, да право руског књижевног језика управо и нема; да ће нам га дати само прост народ, скупа с другим спасоносним уређењима. Ми, на против, налазимо у језику, који је Пушкин створио, све услове животности: руска моћ стварања и руска пријемчивост дивно се слише у том великољепном језику, и Пушкин је и сам био великољепан руски умјетник.

Управо руски! Сама суштина, сва својства његове појезије поклапају се са свој-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ствима, са суштином нашега народа. Да не говоримо о мужанственој дивоти, снази и јасности његова језика — та отворена истина, одсуство лажи и фразе, простота, та искреност и часност осјећања — све те лијепе црте добрих руских људи поражавају у творевинама Пушкиновима не само нас, његове саотачаственике, но и оне између странаца, којима је он постао приступачан. Суд таких странаца постаје драгоцјен: њега не поткупљује патриотски занос. „Ваша поезија“, рече ми једном Мериме, познати француски писац и поклоник Пушкинов, кога он, без околишења, називаше највећим пјесником своје епохе, мал' те не у присуству самога Виктора Ига: „ваша поезија тражи прије свега истину, а љепота се послјије јавља сама од себе; наши пјесници, напротив, иду сасвим противним путем: они се прије свега старају за ефекат, за досјетку, блијесак, па ако им се, уза све то, укаже могућност не вријеђати истину, они најзад и на то пристану, узму и то као приде...“ „Код Пушкина“, додаваша он, „поезија се, чудним начином, расцвјетава чисто сама од себе из најтрезвеније прозе“. Исти би Мериме увијек примијењивао на Пушкина ону познату изреку: „*Proprie communia dicere*“, признавајући ту вјештину — опште познате ствари (*communia*) самобитно, оригинално (*proprie*) изражавати — за саму сушност поезије, у којој се мире идеално и реално. Он упоређиваше Пушкина и са древним Грцима, по изједначености облика и садржаја, слике и приједмета, по одсуству сваког тумачења и моралних закључака. Сјећам се, прочитавши једном Пушкинов *Анчар* (Отровно Дрво), он послјије завршне строфе примјети: „Овдје се ниједан пјесник не би уздржао од коментара“. Мериме се такођер усхићавао Пушкиновом способношћу ступати одмах *in medias res*, хватати „вола за рога“, као што веле Французи, и указивао је на његова Дон Жуана, као примјер таке вјештине.

Да, Пушкин бјеше централан умјетник,

човјек, који је блиско стојао самој средсриједи руског живота. Том његовом својству ваља приписати и ону моћну снагу самобитног усвајања туђих облика, коју нам признају и сами странци — премда под мало презривим именом способности за асимилацију. То му је својство дало могућност да створи, на пр., монолог *Тврдице Витеза*, под којим би се с поносом и сам Шекспир потписао. У пјесничком таленту Пушкинову поражава нас и она особена смјеса страсности и спокојства или, тачније говорећи, она објективност дара, у коме се његова субјективност исказује само унутрашњим жаром и огњем.

Све је то тако... Но можемо ли ми с правом назвати Пушкина националним пјесником, у смислу свјетског (та се два израза често поклапају), као што називамо Шекспира, Гета, Омира?

Пушкин није могао све урадити. Не треба заборавити да је њему самом пало у дио извести два посла, који су у другим земљама раздијељени читавим стољењима и више, а наине: посао установљења језика и стварања књижевности. Уз то, на њ се такођер бјеше окомила она немилосрдна судбина, која с таком, скоро злурадом упорношћу гони наше избранике. Њему не бјеше ни 37 година, кад га изгубисмо. Нама је данас немогућно без неког тајног, ако и беспредметног негодовања, прочитати ријечи, забиљежене његовом руком у једном писму, писаном неколико мјесеци прије смрти: „Моја се душа раширила: ја осјећам да могу стварати“. Стварати! А већ се лило оно глупо зрно, које је имало да учини крај његовом најбујнијем стварању! А можда се тада лило и оно друго зрно, које се намјењивало за убијство другог пјесника, Пушкинова наслједника, који своје поприште започе познатим, негодујућим спјевом, за који га надахну погибија његова учитеља... Но нећемо се задржавати на тим трагичким случајностима — тим трагичнијима, што су случајне. Из те таме вратимо се свјетлости; вратимо се поезији Пушкиновој!

Овдје није мјесто указивати на поједине његове производе: други ће то учинити боље од нас. Ограничимо се примједбом, да нам је Пушкин у својим дјелима оставио множину образаца, типова (још један несумњив знак генијалнога дара!), — типова онога, што се послѣје извело, свршило у нашој књижевности. Сјетите се ма само сцене крчме из *Бориса Годунова*, *Летописа села Горюхина* и т. д. А фигуре као Пимен, као главне фигуре из *Капетанове кћери* — зар оне не служе, као доказ, да је у њему и прошлост живјела онаким истим животом, као и садашњост, као у напријед знана му будућност?

А међу тим, ни Пушкин није избјегао судбине умјетника - пјесника, *започињача*. Он је имао прилике да осјети, како му сувремена публика бива хладнија; доцнија покољења још се већма удаљише од њега, он им наједном престаде бити потребан, престадоше се васпитавати њим, и тек се у најскорије вријеме опажа враћање к његовој поезији. Пушкин је и сам предосјећао то хлађење публике. Као што је познато, пошљедњих година свога живота, у најбољем добу свога стварања, он већ ништа није дијелио са читаоцима, остављајући у портфељу тако крупне производе, као *Коњаник од мједи*. Он је унеколико морао осјећати потпуну равнодушност, немарност према публици, која се била навикла гледати у њему некаква слаткопјевца, славуја...¹ А и како да га кривимо, кад помислимо да чак тако уман и проницући човјек, као Баратински, позван са осталима да разгледа артије, што остадоше по смрти Пушкиновој — није двоумио да узвикне у једном писму, упућеном у то доба такођер умном пријатељу: „Можеш мислити, шта ме највише изненађује у свим тим поемама? Обиле мисли! Пушкин — мислилац! Ко би се томе надао!“

¹ Т. ј. Пушкину досадно бјеше помислити да публика, осим слатких, љубавних и чисто естетичких тонова, ништа друго не налази у његовој поезији, у коју је он у то доба уносио све више етичких, социјалних, наравствених елемената. — *Прев.*

Све је то Пушкин предосјећао. А доказ је том — познати сонет (*Пјеснику* — јула 1830 год.), за који молим дозволу, да га пред вама прочитам, премда га, наравно, свако од вас зна... Но ја не могу одољети искушењу а да тим пјесничким златом не украсим моју оскудну, прозаичку бесједу:

Пјесниче, не прецењуј народну љубав!
Усхићених похвала тренутна граја проћи ће,
И чућеш суд глупаков и смијех хладне гомиле;
Но ти остај непоколебљив, спокојан и мргодан.

Ти си цар: живи сам за се. Путем слободним
Иди, како те вуче слободни ум,
Усавршавајући плодове најмилијих мисли,
Не тражећи награда за подвиг благородни.

Оне су у самом теби. Ти си сам свој највиши суд,
Од свих строжије кадар си оцијенити свој рад.
Јеси ли ти њим задовољан, строги умјетниче?

Задовољан? Па пусти нека га хули свјетина,
И нек пљује на олтар, гдје твој огањ гори,
И нек се у дјетињској раскалашности колеба твој
[тронаоца.

Него Пушкин није ту сасвим у праву, нарочито с погледом на доцнија покољења. Ствар није била у „суду глупаковом“ нити у „смијеху хладне гомиле“; узроци онога хлађења лежали су дубље. Они су довољно познати. Мени остаје само да их изазовем пред ваше сјећање. Они су лежали у самој судбини, у историјском развићу друштва, у условима, при којима се заметао нови живот, који из литерарне епохе прелазаше у политичку. Пониклоше неочекиване и, крај све неочекиваности, законите тежње, незнана и неотклоњиве потребе; јавише се питања, на која не бјеше могућно не дати одговора... Свијету тада не бјеше ни до поезије, ни до умјетности. *Подједнако* се усхићавати *Мртвим Душам* и — *Коњаником од мједи* или *Египатским Ноћима* могли су само књижевници од заната, мимо које бјеху протрчали силни, ако и мутни таласи тог новог живота. Пушкинов поглед на свијет показа се као узан, његово ватрено саосјећање нашој који пут официјалној слави — као застарјело, — његово класичко чувство мјере и хармоније —

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

као хладан анахронизам. Из бјеломраморнога храма, гдје се пјесник јављао као жртвени свештеник, гдје је, истина, горио огањ... али на олтару — и сажизао... само тамњан, — људи пођоше на шумна тржишта, гдје је управо нужна метла... и метла се нађе. Пјесник-одјек, како га назва сам Пушкин, пјесник централан, који сам себи тежаше, позитиван, као оно живот у миру, — би смијењен пјесником-гласником, центробјежним, који тежаше ка другима, који одрицаше¹ — као оно живот у кретању. Најглавнији, првоначелни тумач Пушкинов, Бјељински, би смијењен другим судијама, који мало цијењаху поезију. Ја споменух име Бјељинскога — па премда се данас, поред похвале Пушкину, ничија друга похвала не смије разлијегати — но ви ћете ми зар дозволити да саосјећајном ријечи одам пошту спомену тога ванредног човјека, кад вам саопштим, да му је судба донијела да умре баш на дан 26 маја, на дан рођења пјесника, који за њ бјеше највећа манифестација рускога генија! — Враћам се развијању своје мисли. Одмах за брзо прекинутим гласом Љермонтовљевим, кад је већ Гогољ постао „владаоцем људских мисли“, зазвуча глас пјесника „освете и печали“², а за овим дођоше други — и поведоше за собом прирашћујућа покољења. Умјетност, која извојева творевинама Пушкиновим право грађанства и несумњивост њихове битности; језик, који је он створио — стаде служити другим начелима, која друштвеном устројству бјеху исто тако неопходна. У том мијењању многи видјеше, а виде и данас — назадовање; но ја дозвољавам себи овдје примјетити да назадује само оно, што је мртво, неорганичко. Што је пак живо, оно се мијења — растењем. А Русија расте, не пада. А да је тако развијање — као и свако растење — неизбјежно скопчано са болијестима, мучним кризама, са најгорим, на први поглед безизлазним противусловљи-

ма — није, чини ми се, потребно доказивати; томе нас учи не само историја општа, но чак историја сваке одјелите личности. Сама нам наука говори о неопходним болијестима. Но збуњивати се тим, плакати за пређашњим, ипак само прелазним спокојством, трудити се да се повратимо к њему — и враћати к њему друге, па ма и насилно — могу само преживјели или кратковидни људи. У епохама народног живота, које носе назив пријелазних, — ствар је мислећег човјека, правог грађанина своје отаџбине, ићи напријед, не осврћући се на тешкоћу, а често и на каљавост пута, но ићи, ни на тренутак из вида не губећи оних основних идеала, на којима је постројен сав живот и животна садржина друштва, чији је он члан. И прије десет, прије петнаест година — празник, који нас је све амо привукао, био би поздрављен као акт справедљивости, као данак благодарности; но не би, може бити, било онога чувства једнодушности, које прониче све нас, без разлике сталежа, занимања и година. Ја сам већ упозорио на тај радостан факат, да се омладина враћа читању, изучавању Пушкина; но не смијемо заборавити, да је пред нашим очима прошло неколико покољења, за која је само име Пушкина било ништа друго, до само име, у броју других имена, намијењених забору. Него немојмо сувише кривити та покољења: ми смо се трудили, да у кратко представимо зашто је тај заборав био неизбјежан. Али ми не можемо да се у исти мах и не радујемо томе враћању ка поезији. Радујемо се навлаш с тога, што јој се наши младићи враћају не као људи покајници, који, разочарани у својим надама, заморени сопственим погрјешкама, траже пристаништа и умирења у ономе, чему су једном окренули леђа. Ми у том враћању радије видимо симптом ма и дјелимичног њиховог задовољења — видимо доказ, да се макар и неке од оних сврха, због којих се сматрало не само као дозвољено, но и обвезно жртвовати све што

¹ Љермонтов. — Прев.

² Некрасов? — Прев.

не спада на ствар; скупљати сав живот у једну колотечину — да се неке од тих сврха признају за постигнуте, да будућност обећава постигнуће других — и да већ ништа неће сметати поезији, чији је главни представник Пушкин, да, поред осталих манифестација друштвенога живота, заузме своје законито мјесто. Било је вријеме, када је лијепа књижевност служила као скоро једини израз тога живота; затим дође вријеме, кад она сасвим сиђе с позорнице... Пређашња област њена бјеше одвећ широка, друга се бјеше сузила до ништавила; но, кад једном нађе своје границе, поезија ће се учврстити, стаће на снагу за навјек. Под утјецањем старога, ал не застарелог учитеља — ми у то тврдо вјерујемо — закони умјетности, умјетнички начини доћи ће опет до свог права и — ко зна? — можда ће се јавити нови, још незнани изабраник, који ће и превазићи свога учитеља — и потпуно заслужити назив национално - свјетског пјесника, које се не рјешавамо дати Пушкину, премда и не дрзамо одузети му га.

Било како му драго, заслуге су Пушкинове за Русију велике и достојне народнога признања. Он је дао завршену обдјеланост нашем језику, који данас, по његовом богатству, снази, логици и љепоти облика, чак и страни филолози признају за први послјије старо-грчког; он се типским обрасцима, бесмртним звуцима одазвао на сваки дах рускога живота. Он је, најзад, својом моћном руком први дубоко побд заставу поезије у руску земљу, те ако је прашина битке, која се за њим подигла, затамнила за неко вријеме тај свијетли знамен — оно је сад, кад се та прашина почиње разилазити, поново у висини засијала од њега пободена побједоносна застава. Сијај дакле, као и он, благородна тучна слико, подигнута у самом срцу древне пријестонице, и јављај потоњим покољењима о нашем праву: називати се великим народом — с тога, што се посред тога народа родио, уз друге великане, и *таки* човјек! И као што је

о Шекспиру било речено, да ће сваки, који се само научи писму, неизоставно постати његовим новим читаоцем — тако ћемо се и ми надати, да ће сваки наш потомак, заустављајући се с љубављу пред сликом Пушкиновом и поимајући ту љубав, тим самим доказати, да је, као и Пушкин, постао у већем степену Рус, образованији и слободнији човјек! Та пошљедња ријеч нека вас не зачуди, поштована господо! Снага поезије је ослобађајућа, јер она узвишује, јер је то снага наравствена. А надаћемо се, да ће у скором времену чак и синовима нашег простог народа, који сад не чита нашег пјесника, бити јасно, шта значи то име: Пушкин! — и да ће они већ свјесно поновити оно, што сам ја недавно чуо из несвјесно тепајућих уста: „То је споменик — учитељу!“

Крагујевац

Ј. Максимовић

Максим Горки

— Ђорђе Љолонски —

„Не бојте се, не вичите! Живот је ипак лијеп! Дошао сам оздо, са тала живота, оданле гдје ноћ и гроза влада, гдје је човјек још на пола животиња, гдје је живот само посао за свагдањи хљеб... Тамо живот тече у тамним струјама, али и тамо свијетли бисер великодушности, духа и херојизма, и тамо живи љепота и љубав; свагдје, гдје год је човјек, налази се и добро, у ситним комадићима, у незнатним клицама — али се оно ипак налази! И све ове клице не ће нигда проћи: оне расту и успијевају и тјерају плодове живота... Прáво, да у ово вјерујем, купио сам скупо, али га имам за читав живот. Тиме сам стекао још једно прáво, да наиме захтијевам, да и ви вјерујете у то као ја, јер ја сам прави глас живота, очајни крик оних који су тамо у даљини остали и мене вама послали, да објавим њихове јаде. И они желе горе, на више, к самосвијести, свјетлости, слободи...“

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

У овим ријечима, које Горки ставља у уста јунаку свога недавно прекинутог романа *Мужик*, огледа се живот самог пјесника. Додаћемо још само неколико жалосних појединости. Максим Горки родио се 14. марта 1868. као син сиромашна тапетара у Н. Новгороду. У својој десетој години изгуби родитеље, на што му дјед, да се не би скитао, нађе мјесто у једној ципеларској радњи. Али на скоро ступи у радионицу за сликање свецаца. Затим буде помоћник кухаров на једној парној лађи. Ту под утјецајем свога кухара старјешине, који је био пријатељ књига, појави му се уживање у читању. Кад му је било петнаест година, обузе га врло велика жеља за науком, те оде у Казан, ма да је био без икаквих материјалних средстава. Тако би принуђен узети мјесто у једној посластичарници с мјесечном платом од три рубље, али тај тешки посао на скоро напусти и живљаше продавајући јабуке, цијепајући дрва, носећи туђу пртљагу и ствари и т. д. Године 1888. покуша Горки свој жалосни живот окончати самоубиством. Само му је случај живот спасао... Он оде у Царицин, да на обалама Волге још једном покуша срећу своју. Али невоља почиње изнова. Као жељезнички стажар, као раденик у гвожђарским радионицама, затим као писар код адвоката Ланина, коме је касније своја дјела посветио, пропутује читаве крајеве велике руске царевине, док не стиже на Кавказ, гдје као надничар чини прве покусе у пјесништву. С Кавказа се врати у своје мјесто рођења Н. Новгород, гдје се као сарадник разних покрајинских листића упозна с Короленком. Сад се тек промијени његово стање. Три су године од прилике прошле и Горки важи данас као један од најзнатнијих, најомиљенијих и најрадије читаних данашњих руских пјесника.

Тешко је одредити, чему би Горки требао да захвали свој угледни књижевни положај, који је једним ударцем освојио, да ли своје великом пјесничком дару или

особитим одношајима самих прилика. Стално је, да руска књижевност нема другог примјера, у коме би се тако издашно оствариле њезине дуго храњене жеље, које дјеломично једна другој противрјече.

Пророчанство, које је Достојевски изрекао на гробу Некрасова: да ће се идући, првацима руске појезије равни, пјесник појавити из самог народа, — силна тежња руског читаоца, који се одавна наситио епигона везаних социјалном реалистиком, за новим умјетничким ужитком и оно са запада донесено индивидуалистичко расположење, које се до сад узалуд борило за прави оригинални изражај — све се то налази у пјесничком дјелању Максима Горког.

Далека руска степа, кроз коју вјетар звижди, и шумни таласи морски узбудише пјесникову прву неодређену чежњу. Он је видио борбу за животну оскудицу и чемерни рад милијона људи, који појединцу одузима његову засебност и ствара га дијелом огромне машине, коју је створило оштроумље појединаца; и у овом свијету опет оне паметне, жедне, живота жељне људе, протуве, тако зване „божјаке“. Својом спољашношћу, особитим језиком, неограниченим чувством независности, својом способношћу и настојањем да се у сваком тренутку ослободе од свих могућих дужности, навика итд. — обраћају одмах на се свачију пажњу. На свом вјечном путовању одмарају се кратко вријеме у презирним крчмама великих градова у друштву с лупежима, лопужама и пијаницама, док не почну од жеље за промјеном, за новим утисцима осјећати мрску монотонију случајног начина живота и оставе своје дојакошње боравиште исто онако лако, као што су га нашли. Потпун немир духа, немогућност привикнути се на правилан начин живота и пркошљива чежња за неограниченом слободом, спојена са захтијевањем да се скину сви окови живота, јесу свагдашње обиљежје ових чудноватих људи.

Горки ступа у културну сферу с бла-

гом унутрашњих и спољашњих доживљаја, које је стекао међу оваквим људима. „Човјек се већ мора родити у културној сфери,“ вели пјесник, „па да не жели побјећи ма куд из сфере ове тешке конвенционалности, малених отровних лажи које је обичај санкционисао, из сфере болесног самољубља, у кратко, из сфере непоштења и варања, која квари осјећај и разум и у опће узевши неправу се културом назива“. Као пјесник, приповједач и тумач враћа се Горки својој прошлости. Он приповиједа само своје доживљаје. То видимо по колориту, у коме су његове приповијетке написане, по неисцрпној множини конкретних лица и слика, по јаком осјећају који разгријева све што он пише. Али истинитост, која заноси познаваоца пјесникове домовине, с обзиром на цјелокупни резултат његова рада, није његова потпуна језгра. Међу слике и лица пуна живота мијешају се мисли и жеље самог пјесника, које дају свакој појединости као и цјелокупности његових умотвора неко врло субјективно, индивидуално обиљежје. Већ при првом читању дјела Горкога упада у очи — на врсти описиваног стања или описиване личности, на каснијем расположењу или на добивеном утиску, — нераздјелива јединствена сродност стварног објекта и моћне индивидуалности самог пјесника. Појединост се сплеће невидљивим концима с цјелокупношћу, према индивидуалном осјећању и индивидуалним жељама уздиже се трајна моћ елементарних снага, овој се опет насупрот ставља моћни нагон срца које тежи за новом вриједности. Све извире из пјесникове јасно изражене индивидуалности и све струји њој натраг. Из тога потиче његов реализам, који ипак није реализам у правој смислу, из тога извиру његови вазда жедни, поносни, пркосни, слободни карактери, који вјечито презиру и мрзе и који уз пркос реалних црта што су на њима не чине увијек утисак живих лица. Хоћемо ли овај пјеснички рад, који, кроз индивидуалан, не стоји ни под којим туђим утјецајем, означити

кратким изразом, можемо га назвати руском новом романтиком. Јунаци Горкога потјечу из најнижих друштвених слојева. На пола злочинци на пола пропали пролетарци, расијани су по свој Русији. Етнографски се не могу одредити. Они долазе из свих могућих елемената руског становништва. Већином су из разних узрока окренули леђа својој прошлости, да би бурним валовима живота своју лађицу повјерили. Противно од својих историјских претходника — „вољнице“, дружина на пола хајдучки на пола војнички уређених, које су се подигле под притиском невољништва и у неку руку изгледају као самоуправна тијела у истој држави, показују јунаци Горкога чисто индивидуалистичне црте, ма да су стајали под истим социјално-психичним знаком. Од тога је зависна чудна душа ових јунака, и њезино тумачење била је главна ствар цјелокупног досадањег рада Горкога. Стварно изгледа његов скитница „божјак“ као оличен немир. Жеља за потпуном слободом чини га јунаком. Све од себе одбацити, све презрети што веже човјека небројним везама — то је природа „божјакова“. Горки послушну жељно и најтишу изјаву ових типова и оваплоћује их у живим лицима. У лијепу састављеној поворци ступају пред нас сви ови јуначки „челкаши“, који насилнички угушују сваки покрет пријашњих мирних чувстава, који стварају себи свијет из опасних потхвата и страсно бурних осјећаја, који пију и лумпују, тврдоглаво поричу све силе ове земље и сматрају се неким вишим свијетом; меланхолични *Коновалови*, који не могући ријешити законетке свога бића сматрају сами себе као опасне елементе живота, захтијевају строге законе против себе, путују у туђину и умиру гдјегод у затвору или на цести или у каквој кужној крчми као скитнице и беспосличари; плахи и ватрени Орлови (у приповијети: *Муж и жена Орлов*), који тужећи се на „јаме у животу“ лете од једне намисли другој, по свијету тумарају без одмора,

чезнући за необичним дјелима. Овамо спадају и „бивши људи“ (у приповиједи истога имена), који своје вријеме проводе у незадовољеним тежњама и филозофским разматрањима, који гледају да истисну своје пријашње наслијеђене осјећаје и сањају о новим назорима и вриједностима; тако исто и један потомак трговачког сталеза на Волги, Тома Гордејев (у роману* истог имена), који згњечен под притиском своје околице подлијеже у борби за своје осјетљиво Ја. Покрај јунака стоји читав чопор гладних, жедних, пркошљивих пролетара, који у потпуноме блату свога бића ступају с истом жељом за изобиљем, с истим промјенљивим мушицама своје бурне душе. Уз мушкарце налазе се женске, које су пуне болних осјећаја, које радо сносне најтеже ударце својих мужева, па шта више саме дају повод тијем ударцима, јер их ударци озлојеђују, а зло по-

креће цијелом њиховом душом... Типови узети из најпрљавијих скровишта губе своје конкретно обиљежје. Само још жалосни звуци слободне далеке степе подсећају на безграничну чежњу, у којој живе ове људске душе. Оваке исте наде и жеље покреће само необузdana игра природе, која скупља на хоризонту облаке који непогоду доноси, која пријети да ће са жалосне и несрећне земље очистити сав јад и гад, и која пјева побједну пјесму неуморном покрету снаге. Ови су типови слични оним фантастичним лицима оријенталних легенда, која имају исте црте неуморног духа. И поврх свих ових свијетова лебди невидљиви дух пјесников, који се као и његови јунаци опире окрвима живота и своју измучену душу искаљује у потресном бојном покличу против свих окова, који човјека чине комадићем од човјека.

Мостар

Милан Ћукковић

ПОЗОРИШТЕ

Саул

Драма у пет чинова од Драгутина Ј. Илијћа.

Г. Драгутин Ј. Илијћ, и сâм од породице пјесника, објављивао је најприје своје пјесме, а за тим и многе друге књижевне послове, и то најразличнија облика и садржине. До прије двије три године он је то чинио у листовима и с ову и ону страну Саве, Дунава и Дрине, а од то доба његови литерарни радови, већина бар, штампани су само у *Бранкову Колу*, *Зори*, сарејевској *Нади*, и т. д. и њихов је приједмет, махом, црпен из релелија. Кад се врати, последије вољнога изгнанства у Србију, он даде народноме позоришту *Саула* драму у пет чинова.

Вјерски мистицизам привлачио је себи многе писце од талента. Религија, једна од највећих, најсилнијих, најплеменитијих, најчистијих, а у исти мах и најужаснијих

страсти, може послужити за приједмет драми, као год и остали људски осјећаји. Ми смо одмах мислили да ће и *Саул* бити каква вјерска драма. Али, није тако. Приједмет драме ове није религија, већ једна епизода из историје јеврејскога народа: борба између теократије и аутократије. Ова епизода драматисана је до сада више пута*, и увијек је за нас остала епизода коју смо још дјецом у *Староле Завјету* морали учити, коју смо данас заборавили а коју ћемо и сјутра заборавити без велике жалости.

Пророк Самуило, нека врста првосвјетеника и свјетовнога владара не да из руку (то је у тредицији јеврејских пророка) власт и управу над племеном изра-

* Alfieri: *Саул*; К. Beck: *Саул* (1841); Rückert: *Саул и Давид* (1844); J. G. Fischer: *Саул* (1862); Gützkow: *Саул* (1839); Hölty: *Краљ Саул* (1865) и т. д. Ниједна од ових драма, колико је нама познато, не представља се више.

* Излази сада у пријеводу у *Бранкову Колу*.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

иљским. Саул, кога је он, Самуило, за вођа војсци изабрао (због учестаних ратова с околним племенима), хоће сву власт за себе, без диобе. Отуд кавга. Борбу подржава Давид, зет Саулов, човјек који жели то исто што и таст његов, само са више такта и препредености. То ће бити права, или бар највјероватнија, историја о Саулу и Давиду.

Пророци и друге књиге јеврејске, друкчије кажу. На јеврејска племена ударише непријатељи са четири стране. Пророк Самуило, по заповијести Господњој, помаза Саула за цара, који разби врага. Побједа је опасна ствар. У Јевреја сва земаљска блага, лијепих дјевојака, у Саула снага и љепота и велики апетит. Мало их је који би се томе опирали. Али, непријатељ понова навалио, Саул немоћан да га одбије. Давид, пастирче једно, постаје спаситељ и уздање изабранога народа, а и Саулу зет. Давид разгони тугу Саулову, од кога је Господ своје лице окренуо, свирком. Давид расте, а Саул све дубље пада у гријех Сарданапалов. Саул не трпи таква такмаца поред себе, те га, у два маха, хтједе убити. Давид је нерањив, али и неповјерљив, те бјежи непријатељу, са њим устаје противу Саула. Одсудну битку изгуби Саул и себи зададе смрт пошто му погибе син Јонатан.

Овако књиге о *Профоцима* и о *Царевима*, а без мало и г. Драгутин Ј. Илић тако. Он нам представља како је саме израиљскоме народу додијала тиранија Саулова те се побунио, збацио га с пријестола и довео Давида.

Свакоме драмскоме писцу допуштено је денатурисати у неколико историске догађаје, само ако тим радом допринесе да нам неки факат, неку личност, из историје представи вјероватнијим, симпатичнијим, бољим, или да нам објасни неки догађај или попуни историју. Нарочито ако и сами историчари нису у сагласности. Дакле, и писцу *Саула* о коме ћемо да говоримо може се опростити што је учинио једну измјену у вјероватној историји

Саула и Давида. Али, што се не може опростити то је што није написао добру драму, већ гломазну и тешку позоришну пијесу. Замислите на позорници једну од оних старих, тешких дрвених ратних справа, којима су рушени градски зидови прије него су пронађени топови; помислите дакле, да видите, једну стару, без облика, спору, глупу машину, која мили, стење, шкрипи читавих четири часа, и најзад приказивач излази и моли публику да извини што и послје великих напора, није могао да обори четири пет каменова са градскога платна. Ето таква је отприлике и ова драма.

Два дуга чина први и други, само се баве о Дувиду. Како ко изађе пред нас, а он једно те једно: Давид ради у договору са Самуилом против Саула. Како цар тако и његове слуге. Давида никако нема. Њега сви туже, али ми његова дјела не видимо, не чујемо његове одбране. Он треба да нам што каже, да уради. И један чин, па би било и сувише да видимо е ће бити битке између два властољупца, а камо ли два чина без радње без живота. За први чин је доста одмах нам представити све, а не вући експозицију кроз читава два чина. То замори, нарочито кад су у стиховима. Тек у трећем чину ево Давида на чијој страни треба да су пишчеве и наше симпатије. У прва два чина видјели смо Саула распуснога Цезара, бојажљива и неријешљива, несмјелицу и сладострасника. У трећем видимо Давида, млакоњу и плачка. Пред женом се разњежи, са Јонатаном плаче, кад му жену одузму једва ће што рећи, кад га зову против Саула он се снебива, — нешто бојажљивост, нешто сентименталност, а највише политика. Кад треба радити он нариче. Зло је ухватило корјена, за Давидом су народ и пророк и царев син, он има све шансе, зло треба брзо лијечити, јер непријатељ за вратом — Давид плаче, а Саул се не ријешава да се отргне од утјецаја сумњивих пророчанстава Самулових. „Два дедака обадва

једнака“. Оба без воље, без снаге, без темперамента. Оба хоће власт, један не смије да је узме, други да је сву приграби. Па и кад их други гони на то, они се једва рјешавају; Саул се боји да не изгуби лијепу Ресфу и стотине њених друга, а Давиду смета неко сентиментално лукавство, сакривено у борби тобожњих захвалности и дужности. Докле се не завргне права борба ова два властољупца, докле се не дође до краја ми додирујемо пуно ствари (оргија с иночицама, појава сени Самуилове, костурница свећеника, згариште читава рада, убијство, самоубијство, и т. д.) А ово би и за Шекспира било много.

Шта је хтио г. Драгутин Ј. Илијћ са *Саулом* тешко је рећи. Остаје нама да нагађамо. Или борбу између свјетовне и духовне власти? Или борбу два човјека из онога доба када је песница вриједила више од мудрости и храбрости, борбу која и данас траје, и која ће увијек трајати, између старости и младости, између малаксалости у зачетку и нове, бујне снаге. Или покварена владара који због својега неваљалства мора да пропадне, да буде кажњен од онога народа, кога је кињио. Ова пошљедња хипотеза као да је најјевроватнија јер у нас сада кипти од нарочитих тенденциозних позоришних комада.

Ако је то писац хтио, онда се то друкчије чини. Чим је његова намјера да представи једнога владара неваљалца, онда његова замисао треба сама да дјела, да ствара тога распусника. Да он такав буде, неваљалство треба да се свуда расипа, да зло дјело свуда заболи, свуда засијече, свуда повриједи. Сјећате ли се *Ричарда III*? Тај се није ничега устезао. Тај је ишао одмах и право својој мети, играо *va banque*. Кад се не би могло наћи из старог доба пуно рђавих људи, који би се могли узети за модел *Саулу*, ми мислимо да би дужност драмскога писца била да измисли зла и рђава дјела. Али и то није потребно писцу, доста је да се окрене и захвати, зла је тако много и око нас. Па, кад то учини, онда треба тај исти Саул да што дубље

гази у зло, да грца у неваљалству. И то нагло са неком врстом френезије, која код таквих људи мора да је природна. Њега може и други на зло гонити, али тај мора само да подражава, да ојачава, увећава оно бјеснило неваљалства. Тако да можемо, када тај рђав човјек пропадне, мирно рећи: не треба га жалити, баш је био то неваљалац. Овакав, какав је представљен у *Саулу*, он персонифицира једну мекушну кукавицу, за коју свако нема чак ни презирања. Саул није смио бити такав још и за то што је он антитеза Давиду. Усвојивши горњу хипотезу, нама је требало изнијети борбу неваљала и поштена, борбу добра и зла. Што ће више Давид, односно народ, — јер је Давид његова персонификација, — страдати, то ће наше симпатије расти, све ћемо се више интересовати за његову ствар, а од Саула се одбијати. Што је Саул грђи то је Давид бољи, племенитији. — Али, ни Давид није боље представљен. Његова доброта и племенитост сумњиви су. Требало је јаче, пластичније представити те црте. Требало је на пр. да пророк Самуило нареди Давиду да уништи Саула, па да овај то не учини; да Давид воли Михалу, своју жену, више него себе и народ свој, па да је изгуби; требало је... требало би писати новог *Саула*, кад бисмо стали ређати све шта је ваљало чинити.

Ако је писац желио представити борбу пророка и царева о превласт у народу израиљскоме, онда Самуило и Саул немају једнак дио у борби. Саул, са својим доглавником Доиком Идумејцем, има све и свуда је на сцени, а пророка Самуила само помињу или он опомиње и проклиње. Његов утицај се осјећа тек послје смрти, када се појављује Саулу. (Како је то старо већ, ти духови!) Мјесто тога врло јевтинога средства, требало је изнијети ону кризу која је захватила сву земљу јеврејску. Народ хоће јединство, тежи империјализму како се то данас каже, а пророци, онај мудри конзервативни елеменат, хоће да одржи свој утјецај, подјелу на племена, јединство само у рату; хоће да

сачува земљу од освајачких намјера војничких поглавица, који су свакад водили распадању и пропасти; хоће постепени, лагани, природни напредак. Борба таква два елемента од највећег је интереса за нас, тим прије што је то борба од прије три хиљаде година. Показати нам психолошки како се води борба да се задржи пропаст којој фатално срља и изабрани народ израиљски, којој срља сваки народ по ономе леденоме, вјечитоме, непромјенљивоме природном закону о стварању, напредовању и пропадању; показати то значи дати нам још нешто непронађено. Ми знамо гдје ћемо наћи како је пропала грчка, римска и све друге велике државе, и старе и нове, али не знамо сви све оне фазе и метаморфозе кроз које је пролазио јеврејски народ. Истина је да је свака држава, више мање, на исти начин пропала и пропала, али је истина и то да је само јеврејски народ играо највећу улогу у Хришћанству, да је он дао пророке, царе и Месију-Христа. Па онда, јеврејско је племе нарочите расе, која је са карактеристичним цртама остала и данас готово иста. Учврстити те црте, метнути их лијепо, рељефно, то би било и занимљиво и трајно.

Је ли намјера г. Драгутина Ј. Илијћа била представити нам у *Саулу* борбу између два атлета, старијег и млађег, која се мрзе, онда је требало бацити између њих какву лијепу Јелену, и изнијети нам њихово схватање о љубави и жени, и ту би било пуно лијепих и интересантних ствари.

Једном ријечи не требају нама Саул и Давид онакви какве ми знамо још из доба нашега првога школовања. Ми хоћемо два типа, два карактера, два темперамента. Мало говора, много рада. Рад да иде како то доликује њима. Сваки од њих да зна шта хоће, да је дошљедан себи и на ријечи и на дјелу, тако да можемо рећи: ето тако и никако друкчије морао је радити сваки од њих. Саул и Давид су два борца, два непријатеља, и њихова борба треба да нас држи у интересовању стално, без

дисања, све до краја њихова мегдана. А ова епизода о Саулу и Давиду сасвим је драматична и могла би се створити, као што видјесмо, добра драма.

Што рекосмо за Саула и Давида, то се може рећи и за друге споредне личности у *Саулу*. Ево само једнога примјера. Јонатан, син Саулов, њежно и племенито срце, узданица и бранилац народни, чија се доброта раскошно расипа, кроз четири чина, у народ, наједанпут ступа у бој противу народа свога да брани очеву, неправедну ствар. У боју почини чудеса, побивши силу људи за чијим је несрећама у очи рата нарицао. Признајемо да је била дужност његова да буде уз свога оца, ма и тиранина, али та дужност му налаже да буде само крај њега и дигне мач ондје гдје очеву животу пријети опасност, а не да јуриша у редове свога народа и свуда смрт носи. Откуда болећиви Јонатан одједанпут бијесно звијере, жедно крви онога истог народа кога је дотле заклањао главом својом, ради кога је навукао на себе гњев и проклетство очево? Ако је тражио смрти, ено му властите руке, ено му непријатељских стријела и мачева. Ко укида сâм себи главу не тражи за њу у замјену стотину других. То је логично. Али ми нисмо у добу логичности.

Сем ових има и других мана, па због њих ће ова драма у заборав. Има сцена које су непотребне, јер се са тешком муком гледају, а не доприносе ништа драмској радњи, већ је само спутавају (на пр. Саулов сарданапалски пир с иначицама.) Има ствари које треба нагласити, оставити нама да погодимо. Иначе, мјесто позоришта и драме имамо кинематограф и његове живе слике. Има и непотребних личности које се провлаче кроз цијелу драму (на пр. Фалтил, Адрил), а својим дугим говорима успоравају ток драми. Сва лица у опште много, врло много говоре...

Историјска драма има ту злу судбину свуда да јој се нађе увијек стотину мана. За то се многи драмски писци труде да за њу напишу добре стихове. Због ових

гледа се кроз прсте за много што шта. Шта би вриједило г. Драгутину Ј. Илијћу да је умιο дати Давиду, томе народноме адвокату, онај дах, ону ријеч, какву је напр. Alfieri давао својим јунацима у драми са намјером да људе научи слободи, племенитости и непоколебљивости у врлинама. Овај велики талијански пјесник заборављао је, може бити, да позориште није говорничка трибуна већ храм умјетности, али свако је одлазио са представе његових комада усколебан, потресен, егзалтиран, може бити и бољи. Овај наш пјесник није то умιο ма да је имао готово све адуте у својим рукама. За овакве драме као што је *Саул* други су људи правили читаве студије, изучавали стари јеврејски језик, само да би боље прозрели појезију Св. Писма, историју израиљеву. Саула и Давида сјећају се сви Јевреји, растурени хришћанским милосрђем по цијеломе свијету, са највећим поносом, а тугом и надама за будућност. То доба славе јеврејске могло се метнути у лијепе стихове. *Саул* г. Илијћа је у стиховима са врло мало прозе. Стихови су без слика. Стил, језик?...

О стилу његову нећемо да говоримо нарочито, јер бисмо морали да читамо све његове радове. То нам није могућно, јер је све растурено које куда. За сада ћемо рећи ово: Изгледа нам да г. Драгутин Ј. Илијћ није учинио никакав напредак. Пред нама су његови: *Краљ Вукашин* (1882. год.) и *Саул* (1900. год.) Њих раздвајају без мало двадесет година. Ми ћемо доље испитати неке стихове из *Вукашина*, па онда из *Саула*. Упоредите их, па ћете видјети да је остало без утјецаја оно што се савјетује одавна свима нашим писцима: „није доста само природна дара, треба много труда и учења. Нема генија, рад је геније. Хоћете ли да вам је дјелу, поред унутарње вриједности, и спољни облик лијеп, радите непрестано, чините сваки час напор да оно што хоћете да кажете буде заиста лијепо, природно лијепо. Кад јунак говори нека грми стих као убојна труба, кад не-

ваљалац говори нека тече као ријека она медена, подла, страшива ријеч, кад љубав говори нека се чује гугутање заљубљене грлице, кад љубав тугује нека се чује сиња кукавица, и т. д.“ Тако се говорило и говори. Има се право. Сви они, који се данас узимају за модел стилиста, нису то постали без рада, без сталних напора. У архиви француске Народне Библиотеке налазе се оригинални рукописи Лафонтенових басана, из којих се види да је Лафонтен врло много брисао, изостављао, додавао. Он је по десет и дванаест пута писао једну и исту басну. И Лафонтена до данас нико није још достигао у природности стила. Овако се исто прича и за Лесинга, Паскала, и т. д. Радом се све постиже. Створити један, и то рђав шаблон, па по њему писати, као што се пишу судске забране, ријешења, саслушања, значи празност, немар, истрошеност, значи живјети од онога што се стекло. Тако радити значи ићи вољно немању, а данас ријетко ко даје на вјеру.

Ево стихова које смо на дохват узимали.

„Да мање мислим, не то не могу!
Кроз црне ноћи непровидан мрак
У срце ми се краду страхоте;
Сунашца свога очекујем зрак,
Тек тако ће ми страва минути“....

„Како је гадан овај глупи свет
Да л' појми мене? Неверујем!
Ми се више не познајемо —
Заборадио сам заборадио све!“...

„Ја речи немам да опишем сјај
лепоте, што јој небо дарива!“...

„Сунашце моје, да дивно ли сјам!
На мутноме небу мога живота“...

„Ништа није грђе видети, него младу без венца, вино у зачепљеном бурету, и веселје (без веселја)...“ (*Краљ Вукашин*, хисториска драма у пет чинова).

„Сахранио ме господ тога!
Из заљубљене коже од увек
Вири по један глупи магарац
Разобада се, рита се у ветар.
Сам не знаш за што ни крошто, тек
Удри га, милуј, вуци, једно све!“...

„И холуј може лако букнути,
Не скратимо ли за времена још
његова крила.“

„Тад душин стражар, неумитни ум
Заклапа окна, па к'о мртав спи,
А другар срца, похлепљива страст
Расклопи зјапом засовљену двар
У срца пушта сени безбожне
Нечисто семе да сеју“...

„Господ је, израиљево царство оадро,
Од тебе, данас“...

„А, срце ми се цепа на пола“...

„Метни ме као печат на срце
Ко печат свој на своју мишицу“...

„С усана твојих капље меден сат,
Срце ти млеко, љубав као сок
Енгадских лоза; мирис коса ти
мирише слађе него нардов кад“...

(*Саул*, драма у пет чинова).

Биоград.

Ј. М. Јовановић.

Позориш. билешке

* Као што јавља лијепо уређивани словеначки мјесечник *Slovenka*: *Софија Седлакова*, родом из Новог Сада, недавно је довршила пјевачки течај на Бечком конзерваторијуму и положила испит са одличним успјехом. Музички свијет у Бечу са највећим похвалама говори о младој умјетници. Одмах је ангажована на руској опери у Риги са 600 рубаља мјесечне плате.

* Позната историјска сцена у 1 чину *Кнез од Селберије* од Бранислава Ђ. Нушића, што је прошле године са великим успјехом давана на Биоградској позорници и отштампана у *Малој Библиотеци*, изићи ће на словеначком језику у априлској свесци *Љубљанског Звона*.

* *Бидо* омиљени комад што су га написали Јанко Веселиновић и Драгомир Брзак, преводи се за чешку позорницу. Преводилац је др. Ховорка.

* Драма *Тако је морало бити* од Бранислава Ђ. Нушића, стављена је на репертоар хрватског позоришта у Загребу а *Трум дом* од младог хрватског књижевника Срђана Туцића стављен је опет у репертоар српског позоришта у Биограду.

* За чешку позорницу у Прагу спремају *Максима Црнојевића* од Лазе Костића и *Тако је морало бити* од Бранислава Ђ. Нушића.

* *Саул* драма Драгутина Ј. Илијћа даваће се на руској позорници у Москви. Већ су и неколике пробе обављене.

* Госпођица *Вела Нигринова* позвата је да почетком априла гостује у загребачком позоришту. Играће у четири комада: у *Маријани*, у *Месалини* насловне улоге, у *Госпођи с камелијама* Маргариту Готје и у *Тако је морало бити* Једу.

* *Балканска Царица*, драмски спјев кнеза Николе, изашао је у Берлину као књига удешена за позорницу у њемачком пријеводу. Цијена јој је 2 марке. О овом пријеводу донијели смо у прошлом броју опширнији извјештај од нашег извјештача.

* У Биограду су чињене велике припреме за дочек *Кнеза Сумбатово-Јужина*. У одбор грађана што је имао дочекати госта ушле су угледне особе из свију кругова биоградског грађанства. У самом позоришту допунила се и приновила гардероба и декорације. Сви чланови Кр. Срп. Народног Позоришта заједно са управом сликали су се понаособ и из тих ће се слика саставити нарочити албум, који ће се кнезу Сумбатову предати на дар, за сјећање када је са српским глумцима и на српској позорници играо. Одбор грађана ријешао је да између осталих почаста што ће указати уваженом госту приреде и један велики банкет, на коме могу учествовати сви грађани. И чланови Краљ. Срп. Народног Позоришта изабрали су међу собом одбор, који је, као домаћин куће, уз грађански одбор, постао се за што бољу дочек госта. *Позоришни Лист* излази сваке представе како за вријеме бављења Кнеза Сумбатово тако и на даље. До сада су пред нама 10 бројева овога лијепо уређеног листа и тако уређивање коси се са сумњом нашег извјештача у прошлом броју *Зоре* и показало је да лист одговара својој истакнутој задаћи.

* *Сара Бернардова* и старији *Коклен* гостују у Њу-Јорку у комедијама *L' Aiglon* и *Cyrano*. Њујоршки листови напомињу прве знаке опадања велике умјетнице нарочито поред *Коклена*.

* Наскоро ће се у Њемачкој представљати двије драме *Антон Чехова*: *Колчарева лабудова пјесма* и *Љетњи освјетник*, свака у једном чину.

* Роберт Брако постигао је у Лесинговом позоришту, у Берлину, ванредан успјех са својим позоришним комадом *Трагедија душе*.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

Хроника

Српска

✓ * Изишао је први број *Српског Књижевног Гласника*, под уредништвом Богдана Поповића, са садржином која потпуно одговара програму кога је уредништво, већ у позиву на претплату, ставило себи у задатак да извађа. Од оригиналних прича на првом је мјесту дивна једна слика са далматинских острва од Сима Матавуља: *Поварета*. Особиту пажњу заслужује уредников чланак: *Књижевни листови*, који се наставља у наредним бројевима. Др. В. С. Вељковић расправља о хашкој *Конференцији мира*. Писац је заступао Краљевину Србију на тој конференцији. Чланак се наставља. Драг. М. Павловић написао је поводом смрти енглеске краљице чланак: *Краљица Викторија*. *Књижевни преглед* написао је Љ. Јовановић, *Научни преглед* др. Св. Радовановић, а *Позоршни преглед* Драгомир М. Јанковић. Љ. Стојановић доноси оцјену на издање Бечке академије: *Die Serbo-kroatische Betonung Südwestlicher Mundarten*. Прва свеска завршује се са lijепим бројем биљежака.

✓ * Дан. А. Живаљевић, познати уредник некадањег *Јавора* и *Кола*, покренуо је, без икакве претходне објаве, поново *Коло*, књижевни и научни лист. Већ прва свеска одабрана је својим радовима. Од приповједача заступљен је Стеван Сремац: *Поверљиво адресовани аманет* и Л. Југовић: *Сан и јава*. Међу pjesмама има и једна из заосталих рукописа покојног Љубе П. Ненадовића: *Свет*. Андра Гавриловић написао је чланак: *Последње путовање Доситијево*, Др. С. Тројановић и М. Гајић етнографску студију: *Крв и мир* код Срба и Арнаута, а уредник доноси један листак из дубровачке књижевности *Окуп* комедија Марина Држића. Душан Јовановић излаже у чланку: *Злато у Србији*. Затим има lijепих пријевода а међу њима и путничку слику љубљанског професора Симона Рутара: *Цариград*. Ову је слику уступио писац *Кому* из својих нештампаних биљежака са свога путовања по *Балканском полуострву*. Ову свеску допуњују још *Писмо из Рима*, *Оцјене* и *Биљешке*. Лист излази двапут мјесечно по четири табака а цијена му је до краја године 12 Круна. Претплату ваља слати Администрацији *Кола* у Биоград. — Ми радосно поздрављамо *Коло* и препоручујемо га читалачкој публици.

* Примили смо прву свеску *Летописа* за 1901 годину као прво дјело реформе. Радови су од признатих писаца и занимљиви. Др. Љубомир Недић до-

носи студију о *М. Ђ. Милићевићу*. Буде Будисављевић Приједорски написао је цртицу из Лике: *Кобна замјена*. Св. Стефановић pjesме *Из мог света* а А. Ђукић приредио је за штампу *Успомене + Пон Јована Ковачевића*, пароха сентомашког, из народног покрета 1848. и 1849. год. Осим тога lijеп је број оцјена и приказа у овој свесци међу којима се разликују својом слабшћу прикази М. С-ћа.

* *Књижевни Одбор Матице Српске* имао је 15. (28.) фебруара о. г. редовни састанак под предједништвом А. Хаџића, предједника друштвеног: Прима се начин редиговања аутобиографије дра Јована Суботића како га је поднио члан Тих. Остојић, с тим да први дио аутобиографије уђе одмах у штампу и то као прва свеска књига Матице Српске. — Прима се за Летопис приповјетка Ива Типика *Јелка*. — Тако исто студија дра Драг. Павловића *Култура и ратови* и *Пожаревачки мир*. — Тако исто путописне црте Чедо Мијатовића *Цариградске имперсије*. — Дуцићеви пријеводи Пушкинових епа *Ангело*, *Цигани* и *Камени гост* издају се на пријеглед члану Тих. Остојићу. — Рукописи за књиге за народ *Разне домаће науке* од Милеве Симићеве и *Кухни саветник* од Милана Поповића издају се редакцијом пододбору.

* *Јаков Чичински*, Србин Лужичанин, издао је своје баладе у Будишину: *Крв и зачијај*. 1900. Смоленска штампарија. — О овој књизи доноси Адолф Черни, познати познавач Лужичких Срба и њихове књижевности, у свом листу ову оцјену: „Са задовољством јављамо да је изишла књига балада одличног pjesника Лужичког Србина, коју смо још прије огласили. Опет догађај у литератури Лужичкој, која је тако сирота у самосталним књижевним појавама. Овај мах одјекнула је једна струна Чичинскове дјелатности, која је још раније у *Формали* по кадшто заузјала. У овој књизи обраћа се Чичински свом лужичком народу, од кога је он већим дијелом, како по форми тако и по садржају, у досадањем стварању, сасвим удаљен био, и ако не онако, како су то тврдили неки његови противници. Скоро је сав садржај миле књижице *Природа и Умјетност*, поред свог умјетничког савршенства, и простом српском народу приступачан. У овој збирци балада изгледа да се pjesник на свјестан начин приближио народу — и надамо се, да ће ова књига у ствари наћи у народу великог одзива. Теме ових балада узете из народног предања или прилагођене народном духу, згодне су да постану

популарне. Овима су додате баладе *Posledni woror*, *Уништење Колина*, *Wineta*, које треба да подсјете народ на прошлост, на некадање полабске Славене. *Мртво дјевојче*, *Непоштена сапутница* и т. д. ванредно су спјеване у народном духу. Неке су баладе врло развучене, што је пјесник по свој прилици зато учинио, јер је хтио да их прилагоди духу народа. Али у књизи је ствари, које предису правим баладским тоном, и које ће се међу најбољима бројати, што их је Чишински икад написао“. *Slovansky Přehled* се нада да ће књига наћи одзива у славенским земљама, и обећава у наредном броју донијети неколико одјелака из књиге.

* Приче, које је Симо Матавуљ пошљедњих пет шест година штампао по разним листовима, издаје књижара Мите Стајића под насловом: *Десет приповедака из београдског живота*. Све су ове приче црпљење из српског престоничког живота.

* Познати млади српски приповједач *Радоје М. Домановић* дао је у штампу и своју трећу књигу прича. Књига ће изнијети десетак табака а цијена јој је 1 дин.

* У данашњем броју доносимо *Позив на претплату на Пјесме* Јована Дучића, које издаје уредништво *Зоре*. Упозоримо читалачки свијет на тај Оглас.

* Ушле су у штампу и скоро ће изићи *Пјесме* Алексе Шантића. У ову збирку уврстио је Алекса Шантић оне пјесме које једино држи за прави плод свога досадањег рада. Претплату ваља слати писцу у Мостар. Цијена је књизи 2 круне.

* У истој спољашњој изради као и *Из новије Српске Лирике* изишла је и књига *Новији Српски Писци*, критичке студије д-ра Љубомира Недића. Прво коло. Биоград, штампано у штампарији Краљевине Србије. Поводом ове књиге Радивој Врховац у *Бранкову Колу* написао је чланак који се не слаже са излагањем доктора Недића.

* Из *Нове Искре* прештампан је роман Хермана Судермана: *Брига*. Превео Хенрих Лилер. Биоград 1900. У књизи се налази и лик пишчев а цијена јој је 1.50 дин. Чланови Српске Књижевне Задруге добијају исту књигу за 1.20 дин.

* Уредништво *Градине* објавило је позив на претплату за *Пјесме* † Љубомира Симића. Пјесме ће изнијети до десетак штампаних табака. Цијена јој је 1 динар. Претплата се прима до краја фебруара.

* Из *привидног света* зову се три шаљиве игре од Милана Савића: *Добре воље*, *На леп начин* и *Цар провадица*. Издање српске књижаре Браће М. Поповића у Новом Саду 1901.

* Изашла је 17 и 18 свеска Мале Библиотеке: *Цртице* Свет. Ђоровића. У наредном броју прикаћаемо ову свеску. Цијена јој је 48 хелера.

* М. К. Димитријевић јавља да ће штампати са насловом *Дилетанти* неколико шаљивих позоришних комада: *Јадац*, шала из босанског живота у 1 чину,

Србинове гусле, алегорија у 1 чину, *У глуво доба* (пријевод) шала у 1 чину и *Пијаница и нас*, монолог израђен по Нушићевој једној причи. Цијена је 1 круна. Претплату ваља слати Српској Штампарији у Загребу.

* Књижара и штампарија С. Угреновића у Бањој Луци издаје путопис *С Дунава на Нишаву* кроз Србију од Стевана Бодија и позива на претплату. Књига ће изнијети 3 штампана табака а у претплати је цијена 1 круна.

* Приповијетка Лазе Лазаревића *Ветар* изашла је у *Agramer Zeitung* на њемачком пријеводу Марије Хорват Пете са насловом *Sturm*.

* Приповијетка Сима Матавуља *Стотинар* преведена је на руски језик.

* *Историја једног младића*, написала Марија Роберт-Халт а наградила Француска Академија, превео А. Станојевић, штампано о трошку фонда Дим. Николића Беље.

* Славјанскій Вѣкъ доноси у свом 17 броју пријевод приче † Свет. Ранковића: *Прва туга*.

* Изишла је у Никшићу књига: *Неколико дана по српским земљама*. Мрвице из Лазове торбице. Чист приход намијењен фонду за подизање болнице умоболнијех. Никшић, акционарска штампарија 1900. — У овим фељтонским цртицама описани су лични утисци пишчеви на свом путу са Цетиња у Сријемске Карловце, Нови Сад, Сомбор, Фрушку Гору и повратак преко Босне и Херцеговине у Црну Гору. Цијена је књизи 70 потура. Штампарска је израда књиге испод сваке критике.

* Примили смо на приказ: *Косово-Таково и Обреновићи* написао Јово Костић. Пожаревац, штампано у штампарији Ђорђа Наумовића 1900. Цијена 20 п. д. — Ово је беспослена комбинација и удешавање цифара и писмена у неким именима владајућег дома Србије са историјским догађајима њеним. Беспослен човјек свашта измисли.

* Душан Николић, писар управе града Биограда, штампа *Моћ љубави*, роман у стиховима, и позива на претплату: „Роман је у сонетама, у шест пјесама, на финој сатинираној хартији, француске израде, има 9 табака, а цена је 1.50 дин.“ Претплату ваља слати до 20. марта на адресу писца (Македонска ул. 24).

* *Пијмо вино!* за мјешовити лик компоновао Алекса Шантић. Текст је лијепе пјесме Кнеза Николе I. а мелодија је врло успјела и потпуно одговара тексту. Препоручујемо је нарочито српским пјевачким друштвима. Цијена је К. 1.20. потура. Наручбе прима аутор композиције.

* Примили смо на приказ: *Позоришне пјесме* сложио и за гласовир удесио Даворин Ленко. Свеска прва. У овој свесци су пјесме из *Сеоског Лоле*. Ноте су украшене сликом улоге Сеоског Лоле. Својина Издавачке Књижарнице А. Пајевића у Новом Саду. Цијена 3 Круне.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Лица

* Др. Миленко Веснић, хонорарни професор на Војној Академији, постављен је поново за професора међународнога права на Велику Школу.

* За нове академике у Биограду изабрани су Др. Михаило Вујић и Стеван Тодоровић сликар. За дописног члана изабран је професор петроградског универзитета Кондаковић.

* Познати српски фолклориста и професор на вишој дјевојачкој школи у Дубровнику Вид Вулетић Вукасовић прославио је крајем прошле године двадесетпетогодишњицу свог књижевног рада. Он је и члан многих светских фолклористичких друштава.

* Наш сарадник Лаза Поповић проглашен је прошлих дана у Бечу за доктора цјелокупне медицине.

Словенска

* Под уредништвом познатог словеначког pjesника Антона Ашкерца и с његовим предговором изашле су недавно *Pojezije Dragotina Kette-a*, који је млад као капља умро. Тек што је свршио гимназију, стрпају га у војску гдје набрзо и умре. Он је први у словеначкој лирици, као Ашкерц што је у епици. Већина његових pjesама је љубавна лирика а има и pjesничке филозофије, ма да млади pjesник још није дошао до сталног погледа на свијет. У љубавним pjesмама нема очајног бола а опћа је карактеристика његових pjesама енергија. Међу најљепше pjesме убрајају му *Skoki gord je sel...* (Ишао је кроз шуму...) гдје на фин, тајанствен начин приказује здружење човјека с природом. Pjesник је пантејиста. У његовим сонетима се познаје утјецај Метерлинкове мистике. Pjesме су издање књижаре L. Schwentnera у Љубљани.

* О стогодишњици Прешерновој изашла је и композиција његове *Pod oknom*, самопјев за баритон од дра Гојмира Крека. Ова је pjesма више пута компована од разних словеначких композитора (Mašek, Fleišman, Hajdrih, Nedved) који су компоновали само прву строфу, а остале се пјевају по њој. Др. Крек је, као прави ученик модерне музичке школе, дао свакој строфи посебан напјев и везао их интермедијама клавира, и то тако успјело, да је једна од најљепших словеначких композиција.

* Словенкиње имају већ више година свој орган *Slovenka*, који уређује гђа. Марица Анжич-Клеменчич. Од почетка нове године лист је својом садржином знатно напредовао и уздигао се међу листове, у којем би и жене других културнијих и већих народа могле наћи обилне душевне хране. Сталном сарадником листа је позната даровита Зофка Кведер, која је прије неколико мјесеци издала своју књигу *Misterij žene Slovenka* се бави много о женском питању, али његује и белетристику. На напретку *Slovenke* има много заслуге нова уредница. *Slovenka* се много интересује за српске женскиње и с много љубави биљежи све, што је у овог похвално.

* Приповједач и сарадник Љубљанског Звона: Јосип Костаневић издао је своје досадашње приповијетке у збирци *Iz knjige življenja I. zvezek*. Једна од тих — *List za listom* — преведена је и у Српској књижевности, у *Бранкову Колу* и *Декамерону*. Приповједач је реалиста, познаје темељито људе које слика и има каткада дубоку психологију. Од свих је најљепша новелета *Brez službe*.

* Проф. Fr. Plešič написао је интересантну расправу *Prešeren in Slovanstvo*, која је требала ући и у Прешернов албум, али то није због своје величине. Ту писац безобзирно аналише Прешернов рад и одношај спрам Словенства и доказује, да Прешерн није ништа учинио за Словене ни за Словенце и да је важан једино по словеначку белетристику. Та је расправа у словеначким листовима побудила сензацију.

* А. Чертиков издао је Толстојеву расправу: *Гдѣ выходѣ?* (Куда?) Ова је мала расправа писана са становишта радничког свијета и у њој се Толстој бави са прешним питањем о положају сељака надничара, и пита гдје је излазак из овог лавиринта разноврсних одношаја? Одговор му је: само један излазак има, средство против мудро измишљене машине за потиштавање радничког свијета — а то је уздржавање од војничке службе. Ова је расправа ранијег датума (1898). Из те и једне раније: *Zar niје тако potrebno?* која ће скоро и опет изићи, саставио је Толстој познати спис: *Ronstvo нашег доба*.

* Труды Я. К. Грота зове се књига што ју је издао син умрлог академика. То су црте из руске књижевности од 1848—1893 године. Најопсежнија је расправа о Пушкину. Овамо су додати биографски и критички одјелци Грогове расправе о академији умјетности. Још је много одјелака из историје књижевности унешено. Тачан и опширан садржај налази се на крају књиге.

* Примили смо 3 свеску *Zemljopisa Hrvatske*, написали Др. Храниловић и Д. Хирц. Цијена је свесци 70 потура.

Стража

* Заклада Швеђанина Алфреда Бернхарда Нобела од 35,000.000 круна да се од интереса сваке године награде пет дјела из разних знанствених струка које дају највеће користи цјелокупном човјечанству. Од ових награда једна припада физици, једна кемији, једна медицине или физиологији, једна *лијепој књижевности* а једна раду у корист опћег разоружања и свјетског мира. Прва ће се награда подијелити ове године у Штокхолму мјесеца децембра. Право на награду имају сви аутори без разлике народности а дјела морају бити писана или штампана на: скандинавском, њемачком, француском, енглеском или латинском језику. За извјестиоца славенске књижевности именован је познати књижевник Алфред Јензен коме је повјерено и да комплетује славенску библиотеку за Нобелов институт.

* Оригинална је и значајна замисао што је већ и остварује даровити млади мађарски књижевник Александар Броди. *Бијела Књига* зове се мјесечни часопис коме не само да је он уредник него и искључиво он једини и сарадник. По својој снажној литерарној индивидуалности он поред свог дневног журналистичког рада код *Magyar Hírlap-a*, гдје је стално ангажован, даје свака мјесеца десет табака радова литерарног садржаја. Тако је септембарска и октобарска свеска п. г. пуна интересантних и снажних радова. Осим наставка, чисто његове врсте, романа: *Природопис једне рђаве жене*, доноси новелистичке скице из Будимпештанског живота које се особито одликују као мајсторске жанр слике, за тим серију *Лица из романа*, па естетске студије о Пол Бурже-у, Марији Башкирчевој и Герхарту Хауптману. Броди је, као белетриста, огромно популаран и ако до данас није написао ни једног позоришног дјела. Прије кратког времена повуче га жеља и на то поље и он се помијеша међу позоришне књижевнике и на основу једне своје старије, славне новеле, — изашла је у Рекламовој Библиотеци са натписом *Schneewittchen* — написао мелодраму која се са особитим интересовањем приказала прије кратког времена. Броди је и чувен позоришни критичар и љубимац особито женског свијета.

Читшуља

† Марко Миљанов, војвода црногорски племена Куча, соко српског јунаштва испустио је своју витешку душу 2. фебруара о. г. у питомом Херцег-Новом, гдје је својој бољи лијека потражио. Војвода је своје мемоаре оставио Српској Академији Наука. Један је палаш српски скрхан и једна хумка више међу свијетлим гробовима наше прошлости.

† Стеван Лазић, умировљени директор Велике Гимназије у Ср. Карловцима, преминуо је 2. фебруара о. г. у 71. години свога живота. Овај просвјетни радник српски свим маром и снагом својом послужо је 42 године Српству као професор и директор гимназије. Позната је његова пјесма *На Врачару*. Превео је и *Хорацијеве Оде*, а велики дио интелегенције српске дуго ће се и са пуним пијететом сјећати свога учитеља и директора. Лака ти земља скромни и вриједни радениче српске просвјете!

† Јулије Зајер. * 26. Априла 1841. у Прагу, † 29. Јануара 1901. г. *Slovansky Přehled* доноси овај помен покојнику: „Један велики пјесник је умро!

Вјесник чисте љепоте, борац за идејале, аристократа духа, презирући све што је ниско и обично, пошљедњи романичар, одијељен од садашњости ка прошлости, из које је он своја дјела црпио, а која будућности припадају. Епичар, који је имао лирских осјећаја и драмске силе. Свијет његове појезије били су заборављени кућићи свјетске повјести, времена мита, сумрак средњег вијека са својим витешким пустоловинама, са својим обожавањем жене, турнира, чудеса и цркава; екзотичне земље и људи, далеки исток, па често и најудаљенији крајеви — тајанствена мјеста мистике, спиритизма, неиспитани свијетови. Он је свом народу дао знаменита дјела, пуна неокалане љепоте, чисте умјетничке обраде, било да их је у стиховима изразио, и то онајвише у оним другим „*versi olti*“, било у прози, увијек би то чинио у необичној љепоти колорита и стила! Његова стваралачка снага огледала се у новели и роману, малим пјесмама и епосу, шаљивим играма и драми... У полету своје стварачке маште, утонувши у класични, келтски, германски, литавски а нарочито у романски свијет (— Зајерове Кинескиње и Јапанке дишу чаробним дахом —) радо је и сретно захваћао грађу и из славенске прошлости. Најљепша дјела посвећена су чешком старом добу, епски циклус *Višňrad*, драме *Libuřin hněv*, *Sárka*, *Neklan*, пјесма из преисторијског доба *Долазак Чеха*, — све творевине, полетне, смјеле али и органски из старих кроника и бајка дотјеране до висине нове поетске концепције. Многе сцене његових прича и романа догађају се и у Чешкој, и многа шала и пребацивање баш је приликама чешког народа намијењено. Из словачких крајева узео је Зајер дирљиву легенду *Samko Plak* и знамениту драмску причу *Radúz a Mahalena*. Много дјело догађа се у Русији, одакле је он понио незаборавне утиске из доба његове учитељске дјелатности код грофа Валујева (1873) и ђенерала Попова (1880). Тако новела *Дарија*, роман *Андреј Чернишев*, а од свију знатни спјев *О освети Игорској*, пјесма пуна снаге и пластике, много се разликују од пређашњих поетских балада... Човјек је умро али пјесник ће вјечито живити!“

† У својој 64. години умро је 7/20. фебруара ове године познати француски књижевник **Armand Silvestre**. Своју књижевну каријеру отпочео је збирком пјесама. Доцнији његов обилати рад на белетристици истакао му је име и ван отаџбине му. Француска Академија наградила је његов позоришни комад *Griseldis*. Многе омање његове приче излазиле су у пријеводу по српским листовима а нарочито по подлицима политичких листова.

СА ДРЖАЈ: Др. Миленко Веснић: *Један пропаги приједлог*. — **Пјесништво:** *Из посмрцади* Авде Хасанбегова Карабеговића: * * * — *Плачи, моја душо, плачи*. — *Срце моје, шта ми радиш сад*. — Д. Ј. Димитријевић: *Из „Оливере“*. — **Приповијетке:** Стеван Сремац: *Чича Јордан* (наставка). — **Чланци:** Павле Поповић: *О Горском Вијенцу* (наставка). — *Тургињев о Пушкину*, превео Ј. Максимовић. — Борђе Полонски: *Максим Горки*, превео Милан Ђуковић. — **Позориште:** Ј. М. Јовановић: *Саул* од Драгутина Ј. Илијћа. — *Позориш. биљешке*. — **Хроника:** *Српска. Словенска. Страна. Читшуља*.

Преплату Зоре прима пена Администрација, затим Издавачка Књижарница Пахера и Кисића у Мостару, и сви њени повјереници. — Рукописи шаљу се Уредништву. — Поједина свеска стаје 80 хелера. — Прима трговачке и друге огласе, рачунајући од петит-редка у једном ступцу и то: за једно оглашавање по 12 хелера, за три оглашавања по 8 хелера, а за више од три пута, као и за огласе на читавој страни, знатно јефтиније. За сваки пут оглашавања урачунава се 60 хелера биљеговине.